

1

มหาสติปัฏฐานสูตร

ตอนที่ ๒ แปลโดยสังข์ทัตถนัย

พระมหาสมปอง มุทีโต
ศูนย์วิจัยศาสนากรรฐานวิหารธรรม อ.น้ำโสม จ.อุดรธานี

คำนำ

มหาสติปัญญาสูตรแปล โดยสัททถนัย และโหวหารัตถนัย
พร้อมทั้งอรรถกถา เป็นหนังสือที่จัดทำขึ้น เพื่อใช้เป็นหลักสูตรเรียน
บาลีใหญ่และพระไตรปิฎกชั้นเบื้องต้น เพื่อใช้เป็นคู่มือประกอบการเรียน
บาลีใหญ่และพระไตรปิฎก หลักสูตร ๓ เดือน เมื่อนักศึกษาได้เรียนบาลี
ไวยากรณ์เบื้องต้น แปลบาลีเป็นไทยและแปลไทยเป็นบาลีเบื้องต้น พอจะ
มีความรู้ทั้งหลักไวยากรณ์และการแปลบาลีเป็นไทย ควรจะได้ฝึกแปลพระ
ไตรปิฎก พระสูตรที่มีความสำคัญมากในแนวปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน
จึงให้ฝึกแปลมหาสติปัญญาสูตรก่อน เพื่อเป็นหลักในการศึกษาค้นคว้า
พระไตรปิฎกแนววิปัสสนาในพระสูตรอื่นๆต่อไปได้ด้วย

การจัดหลักสูตรและระยะเวลาเรียนที่เหมาะสมกันนี้ เพื่อให้ผู้ม
ความขมักเขม้นเป็นพิเศษ ได้ศึกษาให้ครบทุกวิชา ก็จะสามารถพึ่งพา
ตนเอง ในการศึกษาค้นคว้าพระไตรปิฎกและคัมภีร์บาลีชั้นสูงต่อไปได้

หวังว่า ผู้ศึกษาจะได้รับประโยชน์อันควรแก่อภัยาศัย เพื่อดำรงตน
ให้มั่นคงในพระพุทธศาสนา และรักษาพระพุทธศาสนาไว้ในตนให้ดี ย่อม
สามารถประพฤติปฏิบัติตามพระธรรมวินัย ทั้งชวนช่วยช่วยกันประกาศ
เผยแผ่พระพุทธศาสนาให้แพร่หลายสืบต่อไป

ขออนุโมทนา ในเจตนาอันดีงามและมั่นคงของทุกท่าน สาธุ สาธุ
สาธุ

ม.สมป. ๒๖๒

พระมหาสมปอง มุทิโต

สารบัญ

หัวข้อ	หน้า
พุทธปณาม คำนอบน้อมพระพุทธเจ้า	๗
นิทานวจนะ คำบอกเล่าเหตุการณ์	๗
อุทเทส หัวข้อมหาสติปัฏฐาน ๔	๘
นิทเทส ขยายความมหาสติปัฏฐาน ๔	๑๐
๑. กายานุปัสสนา การพิจารณาดูกาย	๑๐
๑.๑. อานาปานปัพพะ หมวดลมหายใจ	๑๐
๑.๒. อิริยาปลปัพพะ หมวดอิริยาบถใหญ่	๑๓
๑.๓. สัมปชานปัพพะ หมวดอิริยาบถย่อย	๑๔
๑.๔. ปฏิกุสมนสิการปัพพะ หมวดพิจารณาปฏิกุศล	๑๕
๑.๕. ธาตุมนสิการปัพพะ หมวดพิจารณาธาตุ	๑๖
๑.๖. นวลิวถิกปัพพะ หมวดป่าช้า ๙	๑๗
๒. เวทนานุปัสสนา การพิจารณาดูเวทนา ๕	๒๒
๓. จิตตานุปัสสนา การพิจารณาดูจิต	๒๕
๔. ธัมมานุปัสสนา การพิจารณาดูธรรม	๒๙
๔.๑. นีวรณปัพพะ หมวดนิวรรณ์ ๕	๒๙
๔.๒. ชั้นธปัพพะ หมวดชั้นธ ๕	๓๔
๔.๓. อายตนปัพพะ หมวดอายตนะ ๑๒	๓๖
๔.๔. โพชฌังคปัพพะ หมวดโพชฌงค์ ๗	๔๒
๔.๕. สัจจปัพพะ หมวดอริยสัจ ๔	๔๘
อุทเทส หัวข้ออริยสัจ ๔	๔๘
สัจจนิทเทส ขยายอริยสัจ ๔	๔๙
๔.๕.๑. ทุกขสัจจนิทเทส ขยายทุกขสัจ	๔๙
๔.๕.๒. สมุททยสัจจนิทเทส ขยายสมุททยสัจ	๕๘
๔.๕.๓. นิโรธสัจจนิทเทส ขยายนิโรธสัจ	๖๓
๔.๕.๔. มัคคสัจจนิทเทส ขยายมัคคสัจ	๖๘
อานิสงส์แห่งการเจริญสติปัฏฐาน	๗๕

มหาสติปัญญาสูตร

แปลโดยสัททนต์นัย (ยกศัพท์)

(ที่.มหา. ๑๐/๓๗๒-๔๐๕)

พุทธปณาม

คำนอบน้อมพระพุทธเจ้า

นโม ความนอบน้อม (เม) ของข้าพระพุทธเจ้า (อตฺถุ)
จจะมี ภควโต แต่พระผู้มีพระภาค อรหโต ผู้ห่างไกลจากกิเลส
สมมาสมพุทฺธสฺส ผู้ตรัสรู้เองโดยชอบ ตสฺส พระองค์นั้น.

นิทานวจนะ

คำบอกเล่าเหตุการณ์

๓๗๒. (วจน) พระดำรัส (ภควโต) ของพระผู้มีพระภาค
เม อันข้าพเจ้า สุตฺ ได้สดับมาแล้ว เหว อย่างนี้.

เอกํ สมยํ ในสมัยหนึ่ง ภควา พระผู้มีพระภาค วิหริติ
ประทับอยู่ นิคมเม ณ นิคม กมฺมาสธมฺมํ นาม กุรุณํ ของชน
ชาวคุรุชื่อว่ากัมมาสธัมมะ คุรุสฺ ในแคว้นคุรุ. ตตร โห ในสมัย
นั้นแล ภควา พระผู้มีพระภาค อามนฺเตสิ ตรัสเรียกแล้ว
ภิกขุ ซึ่งภิกษุทั้งหลาย อิติ ว่า “ภิกขโว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย”.
เต ภิกขุ ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้น ปจฺจสฺสเฬสฺสุ ทูลตอบรับแล้ว
ภควโต ต่อพระผู้มีพระภาค อิติ ว่า “ภทฺทนฺเต ข้าแต่

พระองค์ผู้ทรงพระเจริญ” ดังนี้. ภควา พระผู้มีพระภาค อโวก
ได้ตรัสแล้ว เอตํ (วจนํ) ซึ่งพระดำรัสนี้ อิติ ว่า :-

อุทเทส

หัวข้อมหาสติปัฏฐาน ๔

๓๗๓. “ภิกขเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย **อัย มคฺโค** หนทาง
นี้ เอกายโน เป็นหนทางสายเดียว (สํวตฺตติ) ย่อมเป็นไป
(๑) วิสุทฺธิยา เพื่อความบริสุทธิ์ สุตฺตานิ ของสัตว์ทั้งหลาย
(๒) สมตฺกุกมาย เพื่อการล่วงเลยไป โสภปริเทวานํ แห่งความ
เศร้าโศกและความคร่ำครวญทั้งหลาย (๓) อตฺถงฺคมาย เพื่อการ
ถึงซึ่งความดับ ทุกฺขโทมนสฺสํ แห่งความทุกข์กายและทุกข์ใจ
ทั้งหลาย (๔) อธิคมาย เพื่อความบรรลุ ฌายสฺส ซึ่งญาณ
ธรรม (๕) สจฺฉิกิริยาย เพื่อการกระทำให้แจ้ง นิพฺพานสฺส ซึ่ง
พระนิพพาน. ยทฺทํ ได้แก่ สติปฏฺจํจํนา สติปัฏฐานทั้งหลาย
จตฺตารโ ๔ ประการ. (สติปฏฺจํจํนา) สติปัฏฐานทั้งหลาย
จตฺตารโ ๔ ประการ กตเม อะไรบ้าง. ภิกขเว ดูก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย ภิกฺขุ ภิกษุ อิตฺ (ธมฺมวินยเ) ในพระธรรมวินัยนี้ :-

(๑) กายานุปสฺสี ผู้พิจารณาเห็นซึ่งกาย กายเ ในกาย
วิหฺรติ ย่อมอยู่, อาตาปี มีความเพียร สมฺปชาโน มี
สัมปชัญญะ สติมา มีสติ วิเนยฺย สามารถกำจัด อภิชฺฌา-
โทมนสฺสํ ซึ่งอภิชฌา (คือความโลภ) และโทมนัส (คือความโกรธ)
โลกเ ในโลก.

(๒) เวทนานุปสฺสึ ผู้พิจารณาเห็นซึ่งเวทนา เวทนาสุ
 ในเวทนาทั้งหลาย วิหฺรติ ย่อมอยู่, อาตปปี มีความเพียร
 สมฺปชาโน มีสัมปชัญญะ สติมา มีสติ วิเนยฺย สามารถกำจัด
 อภิชฺฌาโทมนสฺสํ ซึ่งอภิชฌา (คือความโลภ) และโทมนัส (คือ
 ความโกรธ) โลก ในโลก.

(๓) จิตฺตานุปสฺสึ ผู้พิจารณาเห็นซึ่งจิต จิตฺเต ใน
 จิต วิหฺรติ ย่อมอยู่, อาตปปี มีความเพียร สมฺปชาโน มี
 สัมปชัญญะ สติมา มีสติ วิเนยฺย สามารถกำจัด อภิชฺฌา-
 โทมนสฺสํ ซึ่งอภิชฌา (คือความโลภ) และโทมนัส (คือความโกรธ)
 โลก ในโลก.

(๔) ธมฺมานุปสฺสึ ผู้พิจารณาเห็นซึ่งธรรม ธมฺเมสุ
 ในธรรมทั้งหลาย วิหฺรติ ย่อมอยู่, อาตปปี มีความเพียร
 สมฺปชาโน มีสัมปชัญญะ สติมา มีสติ วิเนยฺย สามารถกำจัด
 อภิชฺฌาโทมนสฺสํ ซึ่งอภิชฌา (คือความโลภ) และโทมนัส (คือ
 ความโกรธ) โลก ในโลก.

นิทเทส

ขยายความมหาสติปัฏฐาน ๔

๑. กายานุปัสสนา การพิจารณาดูกาย

๑.๑. อานาปานปัฟพะ หมวดลมหายใจ

๓๗๔. ภิกขเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จ ปน ก็แล ภิกขุ ภิกษุ กายานุปัสสี ผู้พิจารณาเห็นซึ่งกาย กายในกาย วิหริติ ย่อมอยู่ กถํ เป็นอย่างไร ?

ภิกขเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกขุ ภิกษุ อิธ (ธมฺมวินยเ) ในพระธรรมวินัยนี้ อรรถยถาคโต วา ไปสู่ป่าก็ดี รุกขมูลคโต วา ไปสู่โคนแห่งต้นไม้ก็ดี สุธนาคารคโต วา ไปสู่เรือนว่างก็ดี นิสิตติ นั้งอยู่, โส (ภิกขุ) ภิกษุนั้น อากุชิตวา คู่แล้ว ปลุลงกั ซึ่งบัลลังก์ ปณิธาย ตั้งไว้แล้ว อุกฺขํ กายํ ซึ่งกายอันตรง อุปลุจเปตฺวา ตั้งมันไว้แล้ว สติ ซึ่งสติ ปริมุขํ เฉพาะหน้า :-

(๑) สโตว มีสตินั้นเกี่ยว อสฺสสติ ย่อมหายใจเข้า.

(๒) สโตว มีสตินั้นเกี่ยว ปสฺสสติ ย่อมหายใจออก.

(๓) ทิฆํ อสฺสสนฺโต เมื่อหายใจเข้ายาว ปชานาติ ย่อมรู้ชัด อิติ ว่า “(อหํ) เรา ทิฆํ อสฺสสํมิ ย่อมหายใจเข้า ยาว” ดังนี้ วา หรือ.

(๔) วา หรือว่า ทิฆํ ปสฺสสนฺโต เมื่อหายใจออกยาว ปชานาติ ย่อมรู้ชัด อิติ ว่า “(อหํ) เรา ทิฆํ ปสฺสสํมิ ย่อมหายใจออกยาว” ดังนี้.

(๕) รสฺสํ อสฺสสนฺโต เมื่อหายใจเข้าสั้น ปชานาติ ย่อม
รู้ชัด อิติ ว่า “(อหํ) เรา รสฺสํ อสฺสสามิ ย่อมหายใจเข้า
สั้น” ดังนี้ วา หรือ.

(๖) วา หรือว่า รสฺสํ ปสฺสสนฺโต เมื่อหายใจออกสั้น
ปชานาติ ย่อมรู้ชัด อิติ ว่า “(อหํ) เรา รสฺสํ ปสฺสสามิ
ย่อมหายใจออกสั้น” ดังนี้.

(๗) ลิกฺขติ ย่อมสำเหนียก อิติ ว่า “(อหํ) เรา สพฺพ-
กายปฏิสํเวที มีปกติรู้ชัดกองลมทั้งปวง อสฺสสิสฺสามิ จัก
หายใจเข้า” ดังนี้.

(๘) ลิกฺขติ ย่อมสำเหนียก อิติ ว่า “(อหํ) เรา สพฺพ-
กายปฏิสํเวที มีปกติรู้ชัดกองลมทั้งปวง ปสฺสสิสฺสามิ จัก
หายใจออก” ดังนี้.

(๙) ลิกฺขติ ย่อมสำเหนียก อิติ ว่า “(อหํ) เรา
ปสฺสมภยํ รั้งบออยู่ กายสงฺขาริ ซึ่งกายสังขาร อสฺสสิสฺสามิ
จักหายใจเข้า” ดังนี้.

(๑๐) ลิกฺขติ ย่อมสำเหนียก อิติ ว่า “(อหํ) เรา
ปสฺสมภยํ รั้งบออยู่ กายสงฺขาริ ซึ่งกายสังขาร ปสฺสสิสฺสามิ
จักหายใจออก” ดังนี้.

ภิกฺขเว ตุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภมฺกาโร วา ช่างกลึงหรือ
ภมฺการนฺเตวาสี วา หรือว่าลูกมือของช่างกลึง ทกฺโข ผู้มีความ
ชำนาญ ทีฬํ อญฺจนฺโต เมื่อชักเชือกยาว ปชานาติ ย่อมรู้ชัด
อิติ ว่า “(อหํ) เรา ทีฬํ อญฺจามิ ย่อมชักเชือกยาว” ดังนี้
วา หรือ. วา หรือว่า รสฺสํ อญฺจนฺโต เมื่อชักเชือกสั้น ป

ชานาติ ย่อมรู้ชัด อิติ ว่า “(อห) เรา รสส์ อญจามิ ย่อมซัดเชือกสน” ดังนี้ เสยยถาปิ แมจันใด.

ภิกขเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกขุ ภิกษุ ... เอวเมว โข ก็จันนั้นเหมือนกัน (ซ้ากัปปซ้อ ๒-๑๐)

อิติ (อเนน วิธินา) ด้วยวิธีนี้ (ภิกขุ ภิกษุ) :-

(๑) กายานุปัสสี ผู้พิจารณาเห็นซึ่งกาย กาย ในกาย อชฺฌตตํ ภายใน วิหริติ ย่อมอยู่ วา หรือ.

(๒) วา หรือว่า กายานุปัสสี ผู้พิจารณาเห็นซึ่งกาย กาย ในกาย พหิทฺธา ภายนอก วิหริติ ย่อมอยู่.

(๓) วา หรือว่า กายานุปัสสี ผู้พิจารณาเห็นซึ่งกาย กาย ในกาย อชฺฌตตพหิทฺธา ทั้งภายในและภายนอก วิหริติ ย่อมอยู่.

(๔) สมุทฺยธมฺมานุปัสสี ผู้พิจารณาเห็นซึ่งธรรมอันเป็น เหตุเกิด กายสฺมี ในกาย วิหริติ ย่อมอยู่ วา หรือ.

(๕) วา หรือว่า วยธมฺมานุปัสสี ผู้พิจารณาเห็นซึ่งธรรม อันเป็นเหตุดับ กายสฺมี ในกาย วิหริติ ย่อมอยู่.

(๖) วา หรือว่า สมุทฺยวยธมฺมานุปัสสี ผู้พิจารณาเห็น ซึ่งธรรมทั้งเป็นเหตุเกิดและเป็นเหตุดับ กายสฺมี ในกาย วิหริติ ย่อมอยู่.

(๗) วา ปน ก็หรือว่า สติ ความระลึกได้ อสฺส (ภิกขุสฺส) ของภิกษุนั้น ปจฺจุปฏฺฐิตา โหติ มีปรากฏเจาะจงอยู่ อิติ ว่า “กาโย กาย อตฺถิ มีอยู่” ดังนี้ ยาวเทว เพียงใด ญาณมตฺตตาย เพียงเพื่อเจริญญาณ ปฏิสฺสตีมตฺตตาย เพียงเพื่อเจริญสติเท่านั้น

อนิสฺสึโต ไม่อาศัย (ตัณหาและทิวฐิ) วิหฺรติ ย่อมอยู่ จ ด้วย,
 น อฺปาทิตฺติ ย่อมไม่ยึดมั่น กิณฺจึ ซึ่งอะไรๆ โลก ในโลก
 จ ด้วย.

ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกฺขุ ภิกษุ กายานุปัสสี
 ผู้พิจารณาเห็นซึ่งกาย กายในกาย วิหฺรติ ย่อมอยู่ เอวมปิ โข
 อย่างนี้แล. (ข้อต่อๆไป จะมีเนื้อความซ้ำตาม อิติ อชฺฌตฺตํ วา)

อานาปานปัพพะ จบ

๑.๒. อิริยาปถปัพพะ หมวดอิริยาบถใหญ่

๓๗๕. ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จ ก็ ปฺน อปรํ อีก
 ประการหนึ่ง ภิกฺขุ ภิกษุ คจฺจนฺโต เมื่อเดิน ปชานาติ ย่อม
 รู้ชัด อิติ ว่า “(อหํ) เรา คจฺจามิ เดินอยู่” ดังนี้ วา หรือ,
 วา หรือว่า จิตฺตํ ยืนอยู่ ปชานาติ ย่อมรู้ชัด อิติ ว่า
 “(อหํ) เรา จิตฺตํ มหฺมิ เป็นผู้ยืนอยู่” ดังนี้. นิสฺสินฺโน นั่ง
 อยู่ ปชานาติ ย่อมรู้ชัด อิติ ว่า “(อหํ) เรา นิสฺสินฺโน
 มหฺมิ เป็นผู้นั่งอยู่” ดังนี้ วา หรือ, วา หรือว่า สยาโน
 นอนอยู่ ปชานาติ ย่อมรู้ชัด อิติ ว่า “(อหํ) เรา ส
 ยาโน มหฺมิ เป็นผู้นอนอยู่” ดังนี้. วา ปน ก็หรือว่า กาย
 กาย อสฺส (ภิกฺขุสฺส) ของภิกษุนั้น ปณฺหิตฺโต โหติ มีดำรงอยู่
 ยถา ยถา โดยประการใดๆ, ปชานาติ ย่อมรู้ชัด นํ (กาย)
 ซึ่งกายนั้น ตถา ตถา โดยประการนั้นๆ.

(ซ้ำ) อิติ (อเนน วิธินา) ด้วยวิธีนี้ ภิกฺขุ ภิกษุ ...

อิริยาปถปัพพะ จบ

๑.๓. สัมปชานปัฟพะ หมวดอิริยาบถย่อย

๓๗๖. ภิกขเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จ กิ ปุน อปรี
อีกประการหนึ่ง ภิกขุ ภิกษุ :-

(๑) สมุปชานการี โหติ มีปรกติกระทำซึ่งความรู้สึกรู้ตัว
อภิกกนฺเต ในการเดินไป ปฏิกกนฺเต ในการเดินกลับ,

(๒) สมุปชานการี โหติ มีปรกติกระทำซึ่งความรู้สึกรู้ตัว
อาโลกิเต ในการมองดู วิโลกิเต ในการเหลียวดู,

(๓) สมุปชานการี โหติ มีปรกติกระทำซึ่งความรู้สึกรู้ตัว
สมิณฺชิตเต ในการคู้เข้า ปสริเต ในการเหยียดออก,

(๔) สมุปชานการี โหติ มีปรกติกระทำซึ่งความรู้สึกรู้ตัว
สงฺฆาภูปิตฺตจิวรรธารเณ ในการครองสังฆาภู บาตร และจิวร,

(๕) สมุปชานการี โหติ มีปรกติกระทำซึ่งความรู้สึกรู้ตัว
อสิเต ในการฉัน ปีเต ในการตีมี ขายิเต ในการขบเคี้ยว
สายิเต ในการล้มีชิม,

(๖) สมุปชานการี โหติ มีปรกติกระทำซึ่งความรู้สึกรู้ตัว
อุจฺจารปสฺสาวกมฺเม ในการถ่ายอุจจาระและปัสสาวะ,

(๗) สมุปชานการี โหติ มีปรกติกระทำซึ่งความรู้สึกรู้ตัว
คเต ในการเดิน จิตเต ในการยืน นิสินฺเน ในการนั่ง. สุตฺเต
ในการนอน ชาคริเต ในการตื่น ภาสิเต ในการพูด. ตฺณฺหี
ภาเว ในการนั่ง.

(ข้า) อิติ (อเนน วิธินา) ด้วยวิธีนี้ ภิกขุ ภิกษุ ...

สัมปชานปัฟพะ จบ

๑.๔. ปฏิกูลมนสิการปัพพะ

หมวดพิจารณาให้เห็นเป็นปฏิกูล

๓๗๗. ภิกขเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จ ก็ ปุน อปรัง
 อีกรประการหนึ่ง ภิกษุ ภิกษุ ปัจจเวกฺขติ ย่อมพิจารณาเห็น
 อิมํ เอว กายํ ซึ่งกายนี้นั้นเที่ยว อุทฺธํ เบื้องบน ปาทตลา
 จากพื้นแห่งเท้า อโธ เบื้องล่าง เกสมตฺถกา จากปลายแห่งผม
 ตจฺปรียนตํ มีหนังหุ้มอยู่โดยรอบ ปุริ อ้นเต็ม นานบุปฺการสฺส
 อสุจิโน ด้วยของไม่สะอาด อ้นมีประการต่างๆ อิติ ว่า “เกสา
 ผมทั้งหลาย โลมา ขนทั้งหลาย นขา เล็บทั้งหลาย ทนฺดา
 ฟันทั้งหลาย ตโจ หน้ มํสํ เนื้อ นุหฺารุ เอ็น อฏฺฺจิ กระดูก
 อฏฺฺจิมิณฺขํ เยื่อในกระดูก วกฺกํ ไต หทยํ หัวใจ ยกนํ ดับ
 กิโลมกํ พังผืด ปิหกํ ม้าม ปปฺผาสํ ปอด อนุตํ ลำไส้ใหญ่
 อนุตคฺคุณํ ลำไส้เล็ก อุทฺริยํ อาหารใหม่ กรีสํ อาหารเก่า
 (มตฺถลฺลฺงคฺคํ เนื้อสมอง), ปิตฺตํ น้ำดี เสมหํ น้ำเสลด ปุพฺโพ
 น้ำหนอง โลหิตํ น้ำเลือด เสโท น้ำเหงื่อ เมโท น้ำมันชั้น
 อสฺสุ น้ำตา วสา น้ำมันเหลว เขโฬ น้ำลาย สิงฺฆาณิกา น้ำมูก
 ลลิกา น้ำมันไขข้อ มุตฺตํ น้ำมูตร” ดังนี้.

ภิกขเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อุทฺโตมุขา บุโตนฺธิ ฤงอ้นมี
 ปาก ๒ ข้าง ปุรา อ้นเต็ม ธญฺญสฺส ด้วยธัญพืช นานา-
 วิหิตสฺส อ้นมีชนิดต่างๆ เสยฺยถิโก คือ สาลีน์ ด้วยข้าวสาลี
 ทั้งหลาย วิหิโน ด้วยข้าวเปลือกทั้งหลาย มุคฺคานํ ด้วยถั่วเขียว
 ทั้งหลาย มาสานํ ด้วยถั่วราชมาสทั้งหลาย ติลานํ ด้วยงาทั้ง

หลาย **ตณฺหุทฺถานํ** ด้วยข้าวสารทั้งหลาย, **ปุริโส** บุรุษ **จกฺขุมา** ผู้มีตาดี **มุญฺจิตฺวา** เปิดออกแล้ว **ตํ เอนํ (ปุโตหิ)** ซึ่งถุนั้น **ปจฺจเวกฺขเยยฺย** สามารถเห็นชัด **อิติ** ว่า “**อิเม** สาลี เหล่านี้ คือข้าวสาลี, **อิเม** วีหิ เหล่านี้คือข้าวเปลือก, **อิเม** มุคฺคา เหล่านี้ คือถั่วเขียว, **อิเม** มาสา เหล่านี้คือถั่วราชมาส, **อิเม** ติสา เหล่านี้ คือองา, **อิเม** ตณฺหุทฺถา เหล่านี้คือข้าวสาร” ดังนี้ **เสยฺยถาปิ** แม้ฉันใด.

ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย **ภิกฺขุ** ภิกษุ **ปจฺจเวกฺขติ** ย่อมพิจารณาเห็น **อิมํ** เอว กายํ ซึ่งกายนี้นั้นเทียว **อุทฺถํ** เบื้องบน **ปาทตลา** จากพื้นแห่งเท้า **อโธ** เบื้องล่าง. **เกสฺมตฺถกา** จากปลายแห่งผม **ตจฺปริยฺนตํ** มีหนังหุ้มอยู่โดยรอบ **ปุริ อํ** เต็ม **นानปฺปการสฺส** อสฺสุจิโน ด้วยของไม่สะอาด อันมีประการต่าง ๆ **อิติ** ว่า “**เกสา** ผมทั้งหลาย ... ฯลฯ... **มุตฺตํ** น้ำมูตร” ดังนี้ **เอวเมว** ไช ก็ฉันนั้นเหมือนกัน.

(ซ้ำ) **อิติ (อเนน วิธินา)** ด้วยวิธีนี้ **ภิกฺขุ** ภิกษุ ...

ปฏิกูลมนสิการปัพพะ จบ

๑.๕. ธาตุมนสิการปัพพะ

หมวดพิจารณาให้เห็นเป็นเพียงธาตุ

๓๗๘. **ภิกฺขเว** ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย **จ** ก็ **ปุณ** **อปรี** อีกประการหนึ่ง **ภิกฺขุ** ภิกษุ **ปจฺจเวกฺขติ** ย่อมพิจารณาเห็น **อิมํ** เอว กายํ ซึ่งกายนี้นั้นเทียว **ยถาจิตํ** ตามที่ตั้งอยู่ **ยถา-**

อันถูกทิ้งไว้ สิวติกาย ในป่าช้า เอกาหมตฺ วา (โหด) เป็นศพ
 อันตายแล้ว ๑ วันหรือ ทวีหมตฺ วา หรือว่าอันตายแล้ว ๒ วัน
 ตีหมตฺ วา หรือว่าอันตายแล้ว ๓ วัน อุกุตุมาตกํ ขึ้นอืด
 วินิลกํ มีสีเขียวคล้ำ วิปฺพุกชาตํ มีน้ำเหลืองไหลเยิ้ม
 เสยฺยถาปิ แม้นั้นใด. โส (ภิกขุ) ภิกษุ นั้น อุปสํหริติ ย่อม
 รวมเข้ามา อิมํ เอว กายํ สูกายนีนันเทยฺว (อุปมา) โดยการ
 เปรียบเทียบ อิติ ว่า “อยมฺปิ โข กาโย แม้ร่างกาย(ของเรา)
 นี้แล เอวธมฺโม (โหด) มีสภาพอย่างนั้น เอวภาวี มีลักษณะ
 อย่างนั้น เอวอนติโต ไม่ล่วงพ้นจากความเป็นอย่างนั้น” ดังนี้.

(๑) อิติ (อนเนน วิธินา) ด้วยวิธีนี้ ภิกขุ ภิกษุ ...

(๒) ภิกขเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จ กิ ปฺน อปรํ
 อิกประการหนึ่ง ภิกขุ ภิกษุ ปสฺเสยฺย ควรดู สรีรํ ซึ่ง
 สรีระ จจฺจฺทิตํ อันถูกทิ้งไว้ สิวติกาย ในป่าช้า กาเกหิ วา
 ขชฺชมานํ อันกาทั้งหลายจิกกินอยู่บ้าง กุลเลหิ วา ขชฺชมานํ
 อันนกตะกรุมทั้งหลายจิกกินอยู่บ้าง คิชฺฌเมหิ วา ขชฺชมานํ อัน
 แร้งทั้งหลายจิกกินอยู่บ้าง กงฺเกหิ วา ขชฺชมานํ อันเหยี่ยว
 ทั้งหลายจิกกินอยู่บ้าง สุนฺเขหิ วา ขชฺชมานํ อันสุนัขบ้าน
 ทั้งหลายกัดกินอยู่บ้าง พฺยคฺเชหิ วา ขชฺชมานํ อันเสือโคร่ง
 ทั้งหลายกัดกินอยู่บ้าง ทีปฺพิหิ วา ขชฺชมานํ อันเสือเหลือง
 ทั้งหลายกัดกินอยู่บ้าง สิงฺคาเลหิ วา ขชฺชมานํ อันสุนัขป่า
 ทั้งหลายจิกกินอยู่บ้าง วิวิเธหิ วา ปาณกชาเตหิ ขชฺชมานํ
 อันสัตว์ทั้งหลายชนิดต่าง ๆ กัดกินบ้าง. โส (ภิกขุ) ภิกษุ นั้น

อุปสรรคติ ย่อมรวมเข้ามา อิมํ เหว กายํ สูกายนีนันเทียว (อุปมา) โดยการเปรียบเทียบ อิติ ว่า “อยมปิ โข กาโย แมร์่างกาย(ของเรา)นี้แล เหวธมโม (โหติ) มีสภาพอย่างนั้น เหวภาวี มีลักษณะอย่างนั้น เหวอนตีโต ไม่ล่วงพ้นจากความเป็นอย่างนั้น” ดังนี้.

(ข้า) อิติ (อเนน วิธินา) ด้วยวิธีนี้ ภิกขุ ภิกษุ ...

(๓) ภิกขเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จ ก็ ปุน อปรํ อิกประการหนึ่ง ภิกขุ ภิกษุ ปสเสยย ควรดู สรีรํ ซึ่งสรีระ ฉกขัตติ อ้นถูกทิ้งไว้ สิวติกาย ในป่าช้า อฏจิกสงขลิกํ เป็นโครงกระดูก สมंसโลหิตํ อ้นมีเนื้อและเลือด นหารุสมพณฺธํ อ้นมีเส้นเอ็นริงรัดอยู่ ... ฯลฯ...

(๔) อฏจิกสงขลิกํ เป็นโครงกระดูก นิมนंसโลหิตมกขิตํ ไม่มีเนื้อแต่มีเลือดเประอะเป็อนอยู่ นหารุสมพณฺธํ มีเส้นเอ็นริงรัดอยู่ ...

(๕) อฏจิกสงขลิกํ เป็นโครงกระดูก อปคตมंसโลหิตํ ปราศจากเลือดและเนื้อ นหารุสมพณฺธํ มีเส้นเอ็นริงรัดอยู่ ...

(๖) อฏจิกานิ เป็นกระดูก อปคตสมพณฺธานิ อ้นปราศจากเส้นเอ็นริงรัด วิกขิตตานิ อ้นกระจัดกระจายไป ทิสา ในทิศใหญ่ วิทิสา ในทิศเฉียง อญเณน ในทิศหนึ่ง หตถฏจิกํ มีกระดูกมือ อญเณน ในทิศหนึ่ง ปาทฏจิกํ มีกระดูกเท้า อญเณน ในทิศหนึ่ง โคปผกฏจิกํ มีกระดูกข้อเท้า อญเณน ในทิศหนึ่ง ชงฆฏจิกํ มีกระดูกแข้ง อญเณน ในทิศหนึ่ง

อูรุฏจิกัม มีกระดูกตันขา อญเณน ในทิศหนึ่ง กฏฏจิกัม มีกระดูกเอว อญเณน ในทิศหนึ่ง ยินตีฏจิกัม มีกระดูกซี่โครง อญเณน ในทิศหนึ่ง ปฏฏจิกัม มีกระดูกสันหลัง อญเณน ในทิศหนึ่ง ขนุฏจิกัม มีกระดูกไหล่ อญเณน ในทิศหนึ่ง คิวฏจิกัม มีกระดูกคอ อญเณน ในทิศหนึ่ง หนุฏจิกัม มีกระดูกคาง อญเณน ในทิศหนึ่ง ทนุฏจิกัม มีกระดูกฟัน อญเณน ในทิศหนึ่ง สีสกฐาห์ มีกะโหลกศีรษะ. โส (ภิกขุ) ภิกษุ นั้น อุปสัหฺรติ ย่อมรวมเข้ามา อิมฺ เอว กายํ สู่กายนี้ นั้นเทียว (อุปมา) โดยการเปรียบเทียบ อิติ ว่า “อยมปิ โช กาโย แม้ร่างกาย(ของเรา)นี้แล เอวธมฺโม (โหติ) มีสภาพ อย่างนั้น เอวภาวี มีลักษณะอย่างนั้น เอวอนตีโต ไม่ล่วงพ้น จากความเป็นอย่างนั้น” ดังนี้.

(๕) อิติ (อนเนน วิธินา) ด้วยวิธีนี้ ภิกขุ ภิกษุ ...

(๖) ภิกขเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จ ก็ ปุณ อปรี อิก ประการหนึ่ง ภิกขุ ภิกษุ ปสฺเสยฺย ควรดู สรีริ ซึ่งสรีระ ฉนฺทิตฺติ อ้นถูกทิ้งไว้ สิวติกาย ในป่าช้า อฏฺฐิกานิ เป็น กระดูก เสดตานิ อ้นขาว สงฺขวณฺณปฏฺฐิกาคานิ เหมือนสีแห่ง สังข์ ... ฯลฯ...

(๗) อฏฺฐิกานิ เป็นกระดูก ปุณฺชกิตานิ อ้นกองรวมกัน เตโรวสุตฺติกานิ เกิน ๑ ปี ... ฯลฯ...

(๘) อฏฺฐิกานิ เป็นกระดูก ปุตีนิ อ้นฝุ จุณฺณกษตาตานิ เป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย

โส (ภิกขุ) ภิกษุ นั้น อุปสรรติ ย่อมนำเข้ามา อิมฺ เอว
 กายํ สู่กายนี้ นั่น เทียว (อุปมา) โดยการเปรียบเทียบ อิติ ว่า
 “อยมฺปิ โข กาโย แม้ร่างกาย(ของเรา)นี้แล เอวฺธมฺโม (โหด)
 มีสภาพอย่างนั้น เอวฺภาวี มีลักษณะอย่างนั้น เอวฺอนติโต ไม่
 ล่วงพ้นจากความเป็นอย่างนั้น” ดังนี้.

(ข้า) อิติ (อเนน วิธินา) ด้วยวิธีนี้ (ภิกขุ) ภิกษุ ...

นวลวิติกัมพะ จบ

กายนุปัสสนา ๑๙ อย่าง จบ

๒. เวทนานุปัสสนา

การพิจารณาดูเวทนา

๓๘๐. ภิกษุเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จ ปน ก็แล ภิกษุ ภิกษุ เวทนานุปัสสี ผู้พิจารณาเห็นซึ่งเวทนา เวทนาสุ ใน เวทนาทั้งหลาย วิหริติ ย่อมอยู่ กถํ เป็นอย่างไร ?

ภิกษุเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุ ภิกษุ อิธ (ธมฺมวินยเ) ในพระธรรมวินัยนี้

(๑) เวทยมาโน เมื่อเสวย สุขํ เวทนํ ซึ่งสุขเวทนา ปชานาติ ย่อมรู้ชัด อิติ ว่า “(อหํ) เรา เวทยามิ ย่อมเสวย สุขํ เวทนํ ซึ่งสุขเวทนา” ดังนี้ วา ก็มี.

(๒) เวทยมาโน เมื่อเสวย ทุกข์ เวทนํ ซึ่งทุกข์เวทนา ปชานาติ ย่อมรู้ชัด อิติ ว่า “(อหํ) เรา เวทยามิ ย่อมเสวย ทุกข์ เวทนํ ซึ่งทุกข์เวทนา” ดังนี้ วา ก็มี.

(๓) เวทยมาโน เมื่อเสวย อทุกขมสุขํ เวทนํ ซึ่ง อทุกขมสุขเวทนา ปชานาติ ย่อมรู้ชัด อิติ ว่า “(อหํ) เรา เวทยามิ ย่อมเสวย อทุกขมสุขํ เวทนํ ซึ่งอทุกขมสุขเวทนา” ดังนี้ วา ก็มี.

(๔) เวทยมาโน เมื่อเสวย สามิสํ สุขํ เวทนํ ซึ่งสุขเวทนาอันปะปนกัน ปชานาติ ย่อมรู้ชัด อิติ ว่า “(อหํ) เรา เวทยามิ ย่อมเสวย สามิสํ สุขํ เวทนํ ซึ่งสุขเวทนาอันปะปนกัน” ดังนี้ วา ก็มี.

(๕) เวทยมาโน เมื่อเสวย นิรามิสํ สุขํ เวทนํ ซึ่งสุข

เวทนาอันไม่ปะปนกัน ปชานาติ ย่อมรู้ชัด อิติ ว่า “(อห) เรา เวทยามิ ย่อมเสวย นิรามิสฺ สุกฺขํ เวทนํ ซึ่งสุขเวทนาอันไม่ปะปนกัน” ดังนี้ วา ก็มี.

(๖) เวทยมาโน เมื่อเสวย สามิสฺ ทุกฺขํ เวทนํ ซึ่งทุกขเวทนาอันปะปนกัน ปชานาติ ย่อมรู้ชัด อิติ ว่า “(อห) เรา เวทยามิ ย่อมเสวย สามิสฺ ทุกฺขํ เวทนํ ซึ่งทุกขเวทนาอันปะปนกัน” ดังนี้ วา ก็มี.

(๗) เวทยมาโน เมื่อเสวย นิรามิสฺ ทุกฺขํ เวทนํ ซึ่งทุกขเวทนาอันไม่ปะปนกัน ปชานาติ ย่อมรู้ชัด อิติ ว่า “(อห) เรา เวทยามิ ย่อมเสวย นิรามิสฺ ทุกฺขํ เวทนํ ซึ่งทุกขเวทนาอันไม่ปะปนกัน” ดังนี้ วา ก็มี.

(๘) เวทยมาโน เมื่อเสวย สามิสฺ อทุกฺขมสฺสุกฺขํ เวทนํ ซึ่งอทุกขมสุขเวทนาอันปะปนกัน ปชานาติ ย่อมรู้ชัด อิติ ว่า “(อห) เรา เวทยามิ ย่อมเสวย สามิสฺ อทุกฺขมสฺสุกฺขํ เวทนํ ซึ่งอทุกขมสุขเวทนาอันปะปนกัน” ดังนี้ วา ก็มี.

(๙) เวทยมาโน เมื่อเสวย นิรามิสฺ อทุกฺขมสฺสุกฺขํ เวทนํ ซึ่งอทุกขมสุขเวทนาอันไม่ปะปนกัน ปชานาติ ย่อมรู้ชัด อิติ ว่า “(อห) เรา เวทยามิ ย่อมเสวย นิรามิสฺ อทุกฺขมสฺสุกฺขํ เวทนํ ซึ่งอทุกขมสุขเวทนาอันไม่ปะปนกัน” ดังนี้ วา ก็มี.

(คล้าย) อิติ (อเนน วิธินา) ด้วยวิธีนี้ (ภิกฺขุ) ภิกษุ :-

(๑) เวทนานุปัสสี ผู้พิจารณาเห็นซึ่งเวทนา เวทนาสุ ในเวทนาทั้งหลาย อชฺฌตฺตํ ภายใน วิหฺรติ ย่อมอยู่ วา หรือ.

(๒) วา หรือว่า เวทนานุปัสสี ผู้พิจารณาเห็นซึ่งเวทนา เวทนาสุ ในเวทนาทั้งหลาย พหิทฺธา ภายนอก วิหฺรติ ย่อมอยู่.

(๓) วา หรือว่า เวทนานุปัสสี ผู้พิจารณาเห็นซึ่งเวทนา เวทนาสุ ในเวทนาทั้งหลาย อชฺฌตฺตพหิทฺธา ทั้งภายในและ ภายนอก วิหฺรติ ย่อมอยู่.

(๔) สมุทฺยธมฺมานุปัสสี ผู้พิจารณาเห็นซึ่งธรรมอันเป็น เหตุเกิด เวทนาสุ ในเวทนาทั้งหลาย วิหฺรติ ย่อมอยู่ วา หรือ.

(๕) วา หรือว่า วยธมฺมานุปัสสี ผู้พิจารณาเห็นซึ่งธรรม อันเป็นเหตุดับ เวทนาสุ ในเวทนาทั้งหลาย วิหฺรติ ย่อมอยู่.

(๖) วา หรือว่า สมุทฺยวยธมฺมานุปัสสี ผู้พิจารณา เห็นซึ่งธรรมทั้งเป็นเหตุเกิดและเป็นเหตุดับ เวทนาสุ ในเวทนา ทั้งหลาย วิหฺรติ ย่อมอยู่.

(๗) วา ปน ก็หรือว่า สติ สติ อสฺส (ภิกฺขุสฺส) ของภิกษุ นั้น ปจฺจุปฺปฏิตา โหติ มีปรากฏเจาะจงอยู่ อิติ ว่า “เวทนา เวทนา อตฺถิ มีอยู่” ดังนี้ ยาวเทว เพียงใด ฅาณมตฺตตาย เพียงเพื่อเจริญญาณ ปฏิสฺสตีมตฺตตาย เพียงเพื่อ เจริญสติเท่านั้น อนิสฺสโต ไม่อาศัย (ตํหาและทิจฺฉิ) วิหฺรติ อยู่ จ ด้วย, น อฺปาทียติ ย่อมไม่ยึดมั่น กิณฺจิ ซึ่งอะไรๆ โลก ในโลก จ ด้วย.

ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกฺขุ ภิกษุ เวทนานุปัสสี ผู้พิจารณาเห็นซึ่งกาย เวทนาสุ ในเวทนาทั้งหลาย วิหฺรติ ย่อมอยู่ เอวมฺปิ โข อย่างนี้แล.

๓. จิตตานุปัสสนา

การพิจารณาจิต

๓๘๑. ภิกขเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จ ปน ก็แล ภิกขุ ภิกษุ จิตตานุปัสสี ผู้พิจารณาเห็นซึ่งจิต จิตฺเต ในจิต วิหฺรติ ย่อมอยู่ กถํ เป็นอย่างไร ?

ภิกขเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกขุ ภิกษุ อิธ (ธมฺมวินฺเย) ในพระธรรมวินัยนี้

(๑) สฺราคํ จิตฺตํ จิตฺมึราคะ ปชานาติ ย่อมรู้ชัด อิติ ว่า “สฺราคํ จิตฺตํ จิตฺมึราคะ” ดังนี้ วา หรือ.

(๒) วา หรือว่า วิตฺราคํ จิตฺตํ จิตฺปฺราศจากราคะ ปชานาติ ย่อมรู้ชัด อิติ ว่า “วิตฺราคํ จิตฺตํ จิตฺปฺราศจากราคะ” ดังนี้.

(๓) สฺโทสํ จิตฺตํ จิตฺมึโทสะ ปชานาติ ย่อมรู้ชัด อิติ ว่า “สฺโทสํ จิตฺตํ จิตฺมึโทสะ” ดังนี้ วา หรือ.

(๔) วา หรือว่า วิตฺโทสํ จิตฺตํ จิตฺปฺราศจากโทสะ ปชานาติ ย่อมรู้ชัด อิติ ว่า “วิตฺโทสํ จิตฺตํ จิตฺปฺราศจากโทสะ” ดังนี้.

(๕) สฺโมหํ จิตฺตํ จิตฺมึโมหะ ปชานาติ ย่อมรู้ชัด อิติ ว่า “สฺโมหํ จิตฺตํ จิตฺมึโมหะ” ดังนี้ วา หรือ.

(๖) วา หรือว่า วิตฺโมหํ จิตฺตํ จิตฺปฺราศจากโมหะ ปชานาติ ย่อมรู้ชัด อิติ ว่า “วิตฺโมหํ จิตฺตํ จิตฺปฺราศจาก

โมหะ” ดังนี้.

(๗) สงฺขิตฺตํ จิตฺตํ จิตฺตหฺตฺตํ ปชานาติ ย่อมรู้ชัด อิติ ว่า “สงฺขิตฺตํ จิตฺตํ จิตฺตหฺตฺตํ” ดังนี้ วา หรือ.

(๘) วา หรือว่า วิกฺขิตฺตํ จิตฺตํ จิตฺตํ พงฺกษณํ ปชานาติ ย่อมรู้ชัด อิติ ว่า “วิกฺขิตฺตํ จิตฺตํ จิตฺตํ พงฺกษณํ” ดังนี้.

(๙) มหคฺคตํ จิตฺตํ จิตฺตํ อารมณฺณลลิตํ ปชานาติ ย่อมรู้ชัด อิติ ว่า “มหคฺคตํ จิตฺตํ จิตฺตํ อารมณฺณลลิตํ” ดังนี้ วา หรือ.

(๑๐) วา หรือว่า อมคฺคตํ จิตฺตํ จิตฺตํ อารมณฺณไม่ลลิตํ ปชานาติ ย่อมรู้ชัด อิติ ว่า “อมคฺคตํ จิตฺตํ จิตฺตํ อารมณฺณไม่ลลิตํ” ดังนี้.

(๑๑) สอฺตฺตฺตํ จิตฺตํ จิตฺตํ อีตฺตํ อีตฺตํ ปชานาติ ย่อมรู้ชัด อิติ ว่า “สอฺตฺตฺตํ จิตฺตํ จิตฺตํ อีตฺตํ อีตฺตํ” ดังนี้ วา หรือ.

(๑๒) วา หรือว่า อนอฺตฺตฺตํ จิตฺตํ จิตฺตํ อีตฺตํ อีตฺตํ ปชานาติ ย่อมรู้ชัด อิติ ว่า “อนอฺตฺตฺตํ จิตฺตํ จิตฺตํ อีตฺตํ อีตฺตํ” ดังนี้.

(๑๓) สมหิตํ จิตฺตํ จิตฺตํ ตังมํ ปชานาติ ย่อมรู้ชัด อิติ ว่า “สมहितํ จิตฺตํ จิตฺตํ ตังมํ” ดังนี้ วา หรือ.

(๑๔) วา หรือว่า อสมहितํ จิตฺตํ จิตฺตํ ตังมํ ปชานาติ ย่อมรู้ชัด อิติ ว่า “อสมहितํ จิตฺตํ จิตฺตํ ตังมํ” ดังนี้.

(๑๕) วิมฺุตฺตํ จิตฺตํ จิตฺตํ อหฺตฺตํ ปชานาติ ย่อมรู้ชัด อิติ

ว่า “วิมุตต์ จิตต์ จิตหลุดพ้น” ดังนี้ วา หรือ.

(๑๖) วา หรือว่า อวิมุตต์ จิตต์ จิตไม่หลุดพ้น ปชานาติ ย่อมรู้ชัด อิติ ว่า “อวิมุตต์ จิตต์ จิตไม่หลุดพ้น” ดังนี้.

(คล้าย) อิติ (อเนน วิธินา) ด้วยวิธีนี้ (ภิกขุ) ภิกษุ -

(๑) จิตตานุปัสสี ผู้พิจารณาเห็นซึ่งจิต จิตเต ในจิต อชฺฌตตฺตํ ภายใน วิหริติ ย่อมอยู่ วา หรือ.

(๒) วา หรือว่า จิตตานุปัสสี ผู้พิจารณาเห็นซึ่งจิต จิตเต ในจิต พหิทฺธา ภายนอก วิหริติ ย่อมอยู่.

(๓) วา หรือว่า จิตตานุปัสสี ผู้พิจารณาเห็นซึ่งจิต จิตเต ในจิต อชฺฌตตฺตพหิทฺธา ทั้งภายในและภายนอก วิหริติ ย่อมอยู่.

(๔) สมุทฺยธมฺมานุปัสสี ผู้พิจารณาเห็นซึ่งธรรมอันเป็น เหตุเกิด จิตเต ในจิต วิหริติ ย่อมอยู่ วา หรือ.

(๕) วา หรือว่า วยธมฺมานุปัสสี ผู้พิจารณาเห็นซึ่งธรรม อันเป็นเหตุดับ จิตเต ในจิต วิหริติ ย่อมอยู่.

(๖) วา หรือว่า สมุทฺยวยธมฺมานุปัสสี ผู้พิจารณาเห็น ซึ่งธรรมทั้งเป็นเหตุเกิดและเป็นเหตุดับ จิตเต ในจิต วิหริติ ย่อมอยู่.

(๗) วา ปน ก็หรือว่า สติ สติ อสฺส (ภิกขุสฺส) ของ ภิกษุ นั้น ปจฺจุปฺภวจิตา โหติ มีปรากฏเจาะจงอยู่ อิติ ว่า “จิตต์ จิต อตฺถิ มีอยู่” ดังนี้ ยาวเทว เพียงใด ฅาณมตฺ

ตาย เพียงเพื่อเจริญญาณ ปฏิสฺสตีมตฺตตาย เพียงเพื่อเจริญสติ
เท่านั้น อนิสฺสโต ไม่อาศัย (ตัณหาและทิฏฐิ) วิหฺรติ ย่อมอยู่
จ ด้วย, น อฺปาทียติ ย่อมไม่ยึดมั่น กิณฺจิ ซึ่งอะไรๆ โลก
ในโลก จ ด้วย.

ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกฺขุ ภิกษุ จิตฺตานุปัสสี
ผู้พิจารณาเห็นซึ่งกาย จิตฺเต ในจิต วิหฺรติ ย่อมอยู่ เวมฺปิ
โห อย่างนี้แล.

จิตตานุปัสสนา จบ

๔. ธัมมานุปัสสนา

การพิจารณาคุณธรรม

๔.๑. นীরณปัพพะ หมวดนীরณ ๕

๓๘๒. ภิกขเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จ ปน ก็แล ภิกขุ ภิกษุ ธัมมานุปัสสี ผู้พิจารณาเห็นซึ่งธรรม ธมฺเมสุ ในธรรมทั้งหลาย วิหริติ ย่อมอยู่ ถัด เป็นอย่างไร ? ภิกขเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกขุ ภิกษุ อิธ (ธมฺมวินเย) ในพระธรรมวินัยนี้ ธัมมานุปัสสี ผู้พิจารณาเห็นซึ่งธรรม ธมฺเมสุ ในธรรมทั้งหลาย ปญฺจสุ นีวรณฺesu คือนীরณ ๕ วิหริติ ย่อมอยู่.

ภิกขเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จ ปน ก็แล ภิกขุ ภิกษุ ธัมมานุปัสสี ผู้พิจารณาเห็นซึ่งธรรม ธมฺเมสุ ในธรรมทั้งหลาย ปญฺจสุ นีวรณฺesu คือนীরณ ๕ วิหริติ ย่อมอยู่ ถัด เป็นอย่างไร ? ภิกขเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกขุ ภิกษุ อิธ (ธมฺมวินเย) ในพระธรรมวินัยนี้ :-

(๑) ปชานาติ ย่อมรู้ชัด กามจฺจนฺทํ ซึ่งความพอใจในกาม อชฺฌตฺตํ ภายใน สนฺตํ อันมีอยู่ อิติ ว่า “กามจฺจนฺโท ความพอใจในกาม อชฺฌตฺตํ ภายใน เม ของเรา อตฺถิ มีอยู่” ดังนี้ วา หรือ. วา หรือว่า ปชานาติ ย่อมรู้ชัด กามจฺจนฺทํ ความพอใจในกาม อชฺฌตฺตํ ภายใน อสนฺตํ อันไม่มีอยู่ อิติ ว่า “กามจฺจนฺโท ความพอใจในกาม อชฺฌตฺตํ ภายใน เม ของเรา นตฺถิ ไม่มีอยู่” ดังนี้. จ อนึ่ง อุปฺปาโท ความเกิดขึ้น กามจฺจนฺทสฺส แห่งความพอใจในกาม

อนุปฺปนฺนสฺส อันยังไม่เกิดขึ้น โหติ จะมี ยถา เพราะเหตุใด, ปชานาติ ย่อมรู้ชัด ตํ (การณ) ซึ่งเหตุ นั้น จ ด้วย. จ อนึ่ง ปหานํ ความเสื่อมไป กามจฺจนฺทสฺส แห่งความพอใจในกาม อนุปฺปนฺนสฺส อันเกิดขึ้นแล้ว โหติ จะมี ยถา เพราะเหตุใด, ปชานาติ ย่อมรู้ชัด ตํ (การณ) ซึ่งเหตุ นั้น จ ด้วย. จ อนึ่ง อายตฺติ อนุปฺปาโท ความไม่เกิดขึ้นอีก กามจฺจนฺทสฺส แห่งความพอใจในกาม ปหีนสฺส อันละได้แล้ว โหติ จะมี ยถา เพราะเหตุใด, ปชานาติ ย่อมรู้ชัด ตํ (การณ) ซึ่งเหตุ นั้น จ ด้วย.

(๒) ปชานาติ ย่อมรู้ชัด พฺยาปาท์ ความคิดร้าย อชฺฌตฺตํ ภายใน สนฺตํ อันมีอยู่ อิติ ว่า “พฺยาปาโท ความคิดร้าย อชฺฌตฺตํ ภายใน เม ของเรา อตฺถิ มีอยู่” ดังนี้ วา หรือ. วา หรือว่า ปชานาติ ย่อมรู้ชัด พฺยาปาท์ ความคิดร้าย อชฺฌตฺตํ ภายใน อสนฺตํ อันไม่มีอยู่ อิติ ว่า “พฺยาปาโท ความคิดร้าย อชฺฌตฺตํ ภายใน เม ของเรา นตฺถิ ไม่มีอยู่” ดังนี้. จ อนึ่ง อนุปฺปาโท ความเกิดขึ้น พฺยาปาทสฺส แห่งความคิดร้าย อนุปฺปนฺนสฺส อันยังไม่เกิดขึ้น โหติ จะมี ยถา เพราะเหตุใด, ปชานาติ ย่อมรู้ชัด ตํ (การณ) ซึ่งเหตุ นั้น จ ด้วย. จ อนึ่ง ปหานํ ความเสื่อมไป พฺยาปาทสฺส ซึ่งความคิดร้าย อนุปฺปนฺนสฺส อันเกิดขึ้นแล้ว โหติ จะมี ยถา เพราะเหตุใด, ปชานาติ ย่อมรู้ชัด ตํ (การณ) ซึ่งเหตุ นั้น จ ด้วย. จ อนึ่ง อายตฺติ อนุปฺปาโท ความไม่เกิดขึ้นอีก พฺยาปาทสฺส

แห่งความคิดร้าย ปหีนสุส อันละได้แล้ว โหติ จะมี ยถา เพราะเหตุใด, ปชานาติ ย่อมรู้ชัด ตั (การณ) ซึ่งเหตุ นั้น จ ด้วย.

(๓) ปชานาติ ย่อมรู้ชัด ถีนมิทุธั ความหดหู่และเชื่องซึม อชฺฌตตํ ภายใน สนตํ อันมีอยู่ อิติ ว่า “ถีนมิทุธั ความหดหู่และเชื่องซึม อชฺฌตตํ ภายใน เม ของเรา อตฺถิ มีอยู่” ดังนี้ วา หรือ. วา หรือว่า ปชานาติ ย่อมรู้ชัด ถีนมิทุธั ความหดหู่และเชื่องซึม อชฺฌตตํ ภายใน อสนตํ อันไม่มีอยู่ อิติ ว่า “ถีนมิทุธั ความหดหู่และเชื่องซึม อชฺฌตตํ ภายใน เม ของเรา นตฺถิ ไม่มีอยู่” ดังนี้. จ อนึ่ง อุปปาโท ความเกิดขึ้น ถีนมิทุธสุส แห่งความหดหู่และเชื่องซึม อนุปฺปนฺนสุส อันยังไม่เกิดขึ้น โหติ จะมี ยถา เพราะเหตุใด, ปชานาติ ย่อมรู้ชัด ตั (การณ) ซึ่งเหตุ นั้น จ ด้วย. จ อนึ่ง ปหานํ ความเสื่อมไป ถีนมิทุธสุส ซึ่งความหดหู่และเชื่องซึม อุปปฺปนฺนสุส อันเกิดขึ้นแล้ว โหติ จะมี ยถา เพราะเหตุใด, ปชานาติ ย่อมรู้ชัด ตั (การณ) ซึ่งเหตุ นั้น จ ด้วย. จ อนึ่ง आयตี อนุปฺปาโท ความไม่เกิดขึ้นอีก ถีนมิทุธสุส แห่งความหดหู่และเชื่องซึม ปหีนสุส อันละได้แล้ว โหติ จะมี ยถา เพราะเหตุใด, ปชานาติ ย่อมรู้ชัด ตั (การณ) ซึ่งเหตุ นั้น จ ด้วย.

(๔) ปชานาติ ย่อมรู้ชัด อุทฺถจฺจกุกฺกจฺจ ความฟุ้งซ่านและร้อนใจ อชฺฌตตํ ภายใน สนตํ อันมีอยู่ อิติ ว่า “อุทฺถจฺจกุกฺกจฺจ ความฟุ้งซ่านและร้อนใจ อชฺฌตตํ ภายใน เม ของเรา

อดติ มีอยู่” ดังนี้ วา หรือ. วา หรือว่า ปชานาติ ย่อมรู้ชัด
 อุทฺถจฺจกุกฺกจฺจํ ความฟุ้งซ่านและร้อนใจ อชฺฌตฺตํ ภายใน อ
 สนฺตํ อันไม่มีอยู่ อิติ ว่า “อุทฺถจฺจกุกฺกจฺจํ ความฟุ้งซ่านและ
 ร้อนใจ อชฺฌตฺตํ ภายใน เม ของเรา นตฺถิ ไม่มีอยู่” ดังนี้.
 จ อนึ่ง อุปฺปาโท ความเกิดขึ้น อุทฺถจฺจกุกฺกจฺจสฺส แห่งความ
 ฟุ้งซ่านและร้อนใจ อนุปฺปนฺนสฺส อันยังไม่เกิดขึ้น โหติ จะมี
 ยถา เพราะเหตุใด, ปชานาติ ย่อมรู้ชัด ตํ (การณํ) ซึ่งเหตุ นั้น
 จ ด้วย. จ อนึ่ง ปหฺนํ ความเสื่อมไป อุทฺถจฺจกุกฺกจฺจสฺส
 ซึ่งความฟุ้งซ่านและร้อนใจ อนุปฺปนฺนสฺส อันเกิดขึ้นแล้ว โหติ
 จะมี ยถา เพราะเหตุใด, ปชานาติ ย่อมรู้ชัด ตํ (การณํ) ซึ่ง
 เหตุ นั้น จ ด้วย. จ อนึ่ง อายตฺติ อนุปฺปาโท ความไม่เกิด
 ขึ้นอีก อุทฺถจฺจกุกฺกจฺจสฺส แห่งความฟุ้งซ่านและร้อนใจ ป
 หีนสฺส อันละได้แล้ว โหติ จะมี ยถา เพราะเหตุใด, ปช
 นาติ ย่อมรู้ชัด ตํ (การณํ) ซึ่งเหตุ นั้น จ ด้วย.

(๕) ปชานาติ ย่อมรู้ชัด วิจิกิจฺจํ ความล้งเลงสย
 อชฺฌตฺตํ ภายใน สนฺตํ อันมีอยู่ อิติ ว่า “วิจิกิจฺจํ ความ
 ล้งเลงสย อชฺฌตฺตํ ภายใน เม ของเรา อดติ มีอยู่”
 ดังนี้ วา หรือ. วา หรือว่า ปชานาติ ย่อมรู้ชัด วิ
 จิกิจฺจํ ความล้งเลงสย อชฺฌตฺตํ ภายใน อสนฺตํ อัน
 ไม่มีอยู่ อิติ ว่า “วิจิกิจฺจนา ความล้งเลงสย อชฺฌตฺตํ
 ภายใน เม ของเรา นตฺถิ ไม่มีอยู่” ดังนี้. จ อนึ่ง อุป
 ปาโท ความเกิดขึ้น วิจิกิจฺจาย แห่งความล้งเลงสย อนุ
 ปฺปนฺนาย อันยังไม่เกิดขึ้น โหติ จะมี ยถา เพราะเหตุใด,

ปชานาติ ย่อมรู้ชัด ตั (การณ) ซึ่งเหตุ นั้น จ ด้วย. จ อนึ่ง
 ปหานั ความเลื่อมไป วิจิกิจจาย ซึ่งความล้งเลสงสัย อุปปนุ
 นาย อันเกิดขึ้นแล้ว โหติ จะมี ยถา เพราะเหตุใด, ปชานาติ
 ย่อมรู้ชัด ตั (การณ) ซึ่งเหตุ นั้น จ ด้วย. จ อนึ่ง ภาย
 ดี อนุปปาโท ความไม่เกิดขึ้นอีก วิจิกิจจาย แห่งความล้งเล
 สงสัย ปหีนาย อันละได้แล้ว โหติ จะมี ยถา เพราะเหตุ
 ไต, ปชานาติ ย่อมรู้ชัด ตั (การณ) ซึ่งเหตุ นั้น จ ด้วย.

(คล้าย) อิติ (อนเน วิธินา) ด้วยวิธีนี้ (ภิกขุ) ภิกขุ :-

(๑) ธมฺมานุปัสสี ผู้พิจารณาเห็นซึ่งธรรม ธมฺเมสุ ใน
 ธรรมทั้งหลาย อชฺฌตตํ ภายใน วิหริติ ย่อมอยู่ วา หรือ.

(๒) วา หรือว่า ธมฺมานุปัสสี ผู้พิจารณาเห็นซึ่งธรรม
 ธมฺเมสุ ในธรรมทั้งหลาย พหิทฺธา ภายนอก วิหริติ ย่อมอยู่.

(๓) วา หรือว่า ธมฺมานุปัสสี ผู้พิจารณาเห็นซึ่งธรรม
 ธมฺเมสุ ในธรรมทั้งหลาย อชฺฌตตพหิทฺธา ทั้งภายในและ
 ภายนอก วิหริติ ย่อมอยู่.

(๔) สมุทฺยธมฺมานุปัสสี ผู้พิจารณาเห็นซึ่งธรรมอันเป็น
 เหตุเกิด ธมฺเมสุ ในธรรมทั้งหลาย วิหริติ ย่อมอยู่ วา หรือ.

(๕) วา หรือว่า วยธมฺมานุปัสสี ผู้พิจารณาเห็นซึ่งธรรม
 อันเป็นเหตุดับ ธมฺเมสุ ในธรรมทั้งหลาย วิหริติ ย่อมอยู่.

(๖) วา หรือว่า สมุทฺยวยธมฺมานุปัสสี ผู้พิจารณาเห็น
 ซึ่งธรรมทั้งเป็นเหตุเกิดและเป็นเหตุดับ ธมฺเมสุ ในธรรมทั้งหลาย
 วิหริติ ย่อมอยู่.

(๗) วา ปน ก็หรือว่า สติ ความระลึกได้ อสฺส (ภิกขุสฺส) ของภิกษุหนึ่ง ปจฺจุปฏฺจิตา โหติ มีปรากฏเจาะจงอยู่ อิติ ว่า “ธมฺมา ธรรมทั้งหลาย อตฺถิ มีอยู่” ดังนี้, ยาวเทว เพียงใด ฅาณมตฺตตาย เพื่อเพียงเจริญญาณ ปฏิสฺสติมตฺตตาย เพื่อเพียงเจริญสติเท่านั้น อนิสฺสฺสิตอ ไม่อาศัย (ตัณหาและทิฏฐิ) วิหฺรติ อยู่ จ ด้วย, น อฺปาทียติ ย่อมไม่ยึดมั่น กิณฺุจ ซึ่ง อะไรๆ โลก ในโลก จ ด้วย.

ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกฺขุ ภิกษุ ธมฺมานุปสฺสตี ผู้พิจารณาเห็นซึ่งธรรม ธมฺเมสฺสุ ในธรรมทั้งหลาย ปญฺจสฺสุ นี วรณฺสฺสุ คือนิวรรณ์ ๕ วิหฺรติ ย่อมอยู่ เอวมปิ โข อย่างนี้แล.

นิวรรณ์ปัพพะ จบ

๔.๒. ชั้นธปัพพะ หมวดชั้นธ ๕

๓๘๓. ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จ ก็ ปฺน อปรํ อีกประการหนึ่ง ภิกฺขุ ภิกษุ ธมฺมานุปสฺสตี ผู้พิจารณาเห็นซึ่ง ธรรม ธมฺเมสฺสุ ในธรรมทั้งหลาย ปญฺจสฺสุ อฺปาทานกฺขนฺุเธสฺสุ คือชั้นธอันเป็นเครื่องยึดมั่น ๕ ประการ วิหฺรติ ย่อมอยู่.

ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จ ปน ก็แล ภิกฺขุ ภิกษุ ธมฺมานุปสฺสตี ผู้พิจารณาเห็นซึ่งธรรม ธมฺเมสฺสุ ในธรรม ทั้งหลาย ปญฺจสฺสุ อฺปาทานกฺขนฺุเธสฺสุ คือชั้นธอันเป็นเครื่องยึด มั่น ๕ ประการ วิหฺรติ ย่อมอยู่ กถํ เป็นอย่างไร.

ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกฺขุ ภิกษุ อิตฺ (ธมฺม-

วินย) ในพระธรรมวินัยนี้ (ธมฺมานุปัสสี ผู้พิจารณาเห็นซึ่งธรรม
ธมฺเมสุ ในธรรมทั้งหลาย ปญฺจสุ อุปาทานกฺขนฺเธสุ คือชั้น
อันเป็นเครื่องยึดมั่น ๕ ประการ วิหฺรติ ย่อมอยู่) อิติ ว่า

(๑) รูปี รูป อิติ เป็นอย่างนี้, สมฺทโย เหตุเกิด รูป
สุส แห่งรูป อิติ เป็นอย่างนี้, อตฺถกฺโม ความดับ รูปสุส
แห่งรูป อิติ เป็นอย่างนี้;

(๒) เวทนา เวทนา อิติ เป็นอย่างนี้, สมฺทโย เหตุ
เกิด เวทนาย แห่งเวทนา อิติ เป็นอย่างนี้, อตฺถกฺโม
ความดับ เวทนาย แห่งเวทนา อิติ เป็นอย่างนี้;

(๓) สญฺญา สัญญา อิติ เป็นอย่างนี้, สมฺทโย เหตุ
เกิด สญฺญาย แห่งสัญญา อิติ เป็นอย่างนี้, อตฺถกฺโม
ความดับ สญฺญาย แห่งสัญญา อิติ เป็นอย่างนี้;

(๔) สงฺขารา สังขาร อิติ เป็นอย่างนี้, สมฺท
โย เหตุเกิด สงฺขาราย แห่งสังขาร อิติ เป็นอย่างนี้,
อตฺถกฺโม ความดับ สงฺขาราย แห่งสังขาร อิติ เป็นอย่างนี้;

(๕) วิญฺญาณํ วิญญาณ อิติ เป็นอย่างนี้, สมฺท
โย เหตุเกิด วิญฺญาณสุส แห่งวิญญาณ อิติ เป็นอย่างนี้,
อตฺถกฺโม ความดับ วิญฺญาณสุส แห่งวิญญาณ อิติ เป็น
อย่างนี้;

(ซ้า ธัมมา) อิติ (อนเนน วิธินา) ด้วยวิธีนี้ (ภิกฺขุ) ภิกษุ :-

(๑) ธมฺมานุปัสสี ผู้พิจารณาเห็นซึ่งธรรม ธมฺเมสุ ใน
ธรรมทั้งหลาย อชฺฌตฺตํ ภายใน วิหฺรติ ย่อมอยู่ วา หรือ.

(๒) วา หรือว่า ธมฺมานุปัสสี ผู้พิจารณาเห็นซึ่งธรรม
ธมฺเมสุ ในธรรมทั้งหลาย พหิทฺธา ภายนอก วิหฺรติ ย่อมอยู่.

(๓) วา หรือว่า ธมฺมานุปัสสี ผู้พิจารณาเห็นซึ่งธรรม
ธมฺเมสุ ในธรรมทั้งหลาย อชฺฌตฺตพหิทฺธา ทั้งภายในและ
ภายนอก วิหฺรติ ย่อมอยู่.

(๔) สมุทฺยธมฺมานุปัสสี ผู้พิจารณาเห็นซึ่งธรรมอันเป็น
เหตุเกิด ธมฺเมสุ ในธรรมทั้งหลาย วิหฺรติ ย่อมอยู่ วา
หรือ.

(๕) วา หรือว่า วยธมฺมานุปัสสี ผู้พิจารณาเห็นซึ่งธรรม
อันเป็นเหตุดับ ธมฺเมสุ ในธรรมทั้งหลาย วิหฺรติ ย่อมอยู่.

(๖) วา หรือว่า สมุทฺยวยธมฺมานุปัสสี ผู้พิจารณาเห็น
ซึ่งธรรมทั้งเป็นเหตุเกิดและเป็นเหตุดับ ธมฺเมสุ ในธรรมทั้งหลาย
วิหฺรติ ย่อมอยู่.

(๗) วา ปน ก็หรือว่า สติ ความระลึกได้ อสฺส
(ภิกฺขุสฺส) ของภิกษุ นั้น ปจฺจุปฺภุจิตา โหติ มีปรากฏเจาะจงอยู่
อิติ ว่า “ธมฺมา ธรรมทั้งหลาย อตฺถิ มีอยู่” ดังนี้, ยาวเทว
เพียงใด ฅาณมตฺตาย เพื่อเพียงเจริญญาณ ปฏิสฺสติมตฺตาย
เพื่อเพียงเจริญสติเท่านั้น อนิสฺสิติโต ไม่อาศัย (ตัณหาและภิกฺขุ)
วิหฺรติ อยู่ จ ด้วย, น อฺปาทียติ ย่อมไม่ยึดมั่น ภิกฺขุ ซึ่ง
อะไรๆ โลก ในโลก จ ด้วย.

ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกฺขุ ภิกษุ ธมฺมานุปัสสี
ผู้พิจารณาเห็นซึ่งธรรม ธมฺเมสุ ในธรรมทั้งหลาย ปณฺจสุ

อุปาทานกฺขนฺเธสุ คือชั้นธอันเป็นเครื่องยึดมั่น ๕ ประการ
 วิหฺรติ ย่อมอยู่ เวมฺปิ โห อย่างนี้แล.

ชั้นธปัพพะ จบ

๔.๓. อายตнопัพพะ หมวดอายตนะ ๑๒

๓๘๔. ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จ ก็ ปุน อปรํ
 อีกรประการหนึ่ง ภิกฺขุ ภิกษุ ธมฺมานุปสฺสี ผู้พิจารณาเห็น
 ซึ่งธรรม ธมฺเมสุ ในธรรมทั้งหลาย ฉสุ อชฺฌตฺติกพาหิเรสุ
 อายตเนสุ คืออายตนะภายในและภายนอก ๖ ประการ วิหฺรติ
 ย่อมอยู่.

ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จ ปน ก็แล ภิกฺขุ ภิกษุ
 ธมฺมานุปสฺสี ผู้พิจารณาเห็นซึ่งธรรม ธมฺเมสุ ในธรรมทั้งหลาย
 ฉสุ อชฺฌตฺติกพาหิเรสุ อายตเนสุ คืออายตนะภายในและ
 ภายนอก ๖ ประการ วิหฺรติ ย่อมอยู่ กถํ เป็นอย่างไร.

ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกฺขุ ภิกษุ อิธ (ธมฺมวินยเ)
 ในพระธรรมวินัยนี้

(๑) ปชานาติ ย่อมรู้ชัด จกฺขุญฺจ ซึ่งตาด้วย, ปชานาติ
 ย่อมรู้ชัด รูเป จ ซึ่งรูปทั้งหลายด้วย, จ อนึ่ง ยํ สโยชนํ
 สังโยชนํใด ปฏฺิจฺจ อาศัยแล้ว ตํ อุกฺมายิ (ซึ่งตาและรูป) ทั้ง ๒
 นั้น อุกฺปฺปชฺชติ ย่อมเกิดขึ้น, ปชานาติ ย่อมรู้ชัด ตถฺยจ
 (สโยชน) ซึ่งสังโยชนนั้นด้วย, จ อนึ่ง อุกฺปฺปาโท ความเกิดขึ้น

สังโยชนสูตร แห่งสังโยชน์ อรูปปนุสนสูตร อันยังไม่เกิด โหติ จะมี ยถา เพราะเหตุใด, ปชานาติ ย่อมรู้ชัด ตัม (การณัม) ซึ่ง เหตุุนั้น จ ด้วย. จ อนึ่ง ปหานัม ความเสื่อมไป สังโยชนสูตร แห่งสังโยชน์ อรูปปนุสนสูตร อันเกิดขึ้นแล้ว โหติ จะมี ยถา เพราะ เหตุใด, ปชานาติ ย่อมรู้ชัด ตัม (การณัม) ซึ่งเหตุุนั้น จ ด้วย. จ อนึ่ง आयตี อรูปปาโท ความไม่เกิดขึ้นอีก สังโยชนสูตร แห่งสังโยชน์ ปหีนสูตร อันเสื่อมไปแล้ว โหติ จะมี ยถา เพราะ เหตุใด, ปชานาติ ย่อมรู้ชัด ตัม (การณัม) ซึ่งเหตุุนั้น จ ด้วย.

(๒) ปชานาติ ย่อมรู้ชัด โสตถฺยจ ซึ่งหูด้วย, ปชานาติ ย่อมรู้ชัด สทฺเทจ ซึ่งเสียงทั้งหลายด้วย, จ อนึ่ง ยัม สังโยชน์ สังโยชน์ใด ปฏิจฺจ อาศัยแล้ว ตัม อุกฺกมฺ (ซึ่งหูและเสียง) ทั้ง ๒ นั้น อรูปปชฺชติ ย่อมเกิดขึ้น, ปชานาติ ย่อมรู้ชัด ตถฺยจ (สังโยชน์) ซึ่ง สังโยชน์นั้นด้วย, จ อนึ่ง อรูปปาโท ความเกิดขึ้น สังโยชนสูตร แห่งสังโยชน์ อรูปปนุสนสูตร อันยังไม่เกิด โหติ จะมี ยถา เพราะเหตุใด, ปชานาติ ย่อมรู้ชัด ตัม (การณัม) ซึ่งเหตุุนั้น จ ด้วย. จ อนึ่ง ปหานัม ความเสื่อมไป สังโยชนสูตร แห่งสังโยชน์ อรูปปนุสนสูตร อันเกิดขึ้นแล้ว โหติ จะมี ยถา เพราะเหตุใด, ปชานาติ ย่อมรู้ชัด ตัม (การณัม) ซึ่งเหตุุนั้น จ ด้วย. จ อนึ่ง आयตี อรูปปาโท ความไม่เกิดขึ้นอีก สังโยชนสูตร แห่งสังโยชน์ ปหีนสูตร อันเสื่อมไปแล้ว โหติ จะมี ยถา เพราะเหตุใด, ปชานาติ ย่อมรู้ชัด ตัม (การณัม) ซึ่งเหตุุนั้น จ ด้วย.

(๓) ปชานาติ ย่อมรู้ชัด ฆานนญจ ซึ่งจุมุกด้วย, ปชานาติ ย่อมรู้ชัด คนธะ จ ซึ่งกลืนทั้งหลายด้วย, จ หนึ่ง ยัม สโยชนํ สังโยชนํไเด ปฏิจจ อาศัยแล้ว ตัม อุกมฺ (ซึ่งจุมุกและกลืน) ทั้ง ๒ นั้น ออุปฺปชฺชติ ย่อมเกิดขึ้น, ปชานาติ ย่อมรู้ชัด ตณฺจ (สโยชนํ) ซึ่งสังโยชนํนั้นด้วย, จ หนึ่ง ออุปฺปาโท ความเกิดขึ้น สโยชนสฺส แห่งสังโยชนํ ออุปฺปนฺนสฺส อันยังไม่เกิด โหติ จะมี ยถา เพราะเหตุใด, ปชานาติ ย่อมรู้ชัด ตัม (การณํ) ซึ่งเหตุ นั้น จ ด้วย. จ หนึ่ง ปหานํ ความเสื่อมไป สโยชนสฺส แห่งสังโยชนํ ออุปฺปนฺนสฺส อันเกิดขึ้นแล้ว โหติ จะมี ยถา เพราะเหตุใด, ปชานาติ ย่อมรู้ชัด ตัม (การณํ) ซึ่งเหตุ นั้น จ ด้วย. จ หนึ่ง อายตี ออุปฺปาโท ความไม่เกิดขึ้นอีก สโยชนสฺส แห่งสังโยชนํ ปหีนสฺส อันเสื่อมไปแล้ว โหติ จะมี ยถา เพราะเหตุใด, ปชานาติ ย่อมรู้ชัด ตัม (การณํ) ซึ่งเหตุ นั้น จ ด้วย.

(๔) ปชานาติ ย่อมรู้ชัด ชิวฺหญจ ซึ่งลืนด้วย, ปชานาติ ย่อมรู้ชัด รเส จ ซึ่งรสทั้งหลายด้วย, จ หนึ่ง ยัม สโยชนํ สังโยชนํไเด ปฏิจจ อาศัยแล้ว ตัม อุกมฺ (ซึ่งจุมุกและกลืน) ทั้ง ๒ นั้น ออุปฺปชฺชติ ย่อมเกิดขึ้น, ปชานาติ ย่อมรู้ชัด ตณฺจ (สโยชนํ) ซึ่งสังโยชนํนั้นด้วย, จ หนึ่ง ออุปฺปาโท ความเกิดขึ้น สโยชนสฺส แห่งสังโยชนํ ออุปฺปนฺนสฺส อันยังไม่เกิด โหติ จะมี ยถา เพราะเหตุใด, ปชานาติ ย่อมรู้ชัด ตัม (การณํ) ซึ่งเหตุ นั้น จ ด้วย. จ หนึ่ง ปหานํ ความเสื่อมไป สโยชนสฺส แห่งสังโยชนํ ออุปฺปนฺนสฺส อันเกิดขึ้นแล้ว โหติ จะมี

ยถา เพราะเหตุใด, ปชานาติ ย่อมรู้ชัด ตั (การณ) ซึ่งเหตุ
 นั้น จ ด้วย. จ อนึ่ง อายตี อนุปฺปาโท ความไม่เกิดขึ้นอีก
 สโยชนสฺส แห่งสังโยชนํ ปหีนสฺส อันเสื่อมไปแล้ว โหติ จะมี
 ยถา เพราะเหตุใด, ปชานาติ ย่อมรู้ชัด ตั (การณ) ซึ่งเหตุ
 นั้น จ ด้วย.

(๕) ปชานาติ ย่อมรู้ชัด กายณฺจ ซึ่งกายด้วย, ปชานาติ
 ย่อมรู้ชัด โผฏฺฐพฺเพ จ ซึ่งสัมผัสทั้งหลายด้วย, จ อนึ่ง ยํ
 สโยชนํ สังโยชนํใด ปฏิจฺจ อาคัยแลว ตั อุกฺกมฺ (ซึ่งจุมุกและ
 กลืน) ทั้ง ๒ นั้น อฺปฺปชฺชติ ย่อมเกิดขึ้น, ปชานาติ ย่อมรู้
 ชัด ตณฺจ (สโยชนํ) ซึ่งสังโยชนํนั้นด้วย, จ อนึ่ง อฺปฺปาโท
 ความเกิดขึ้น สโยชนสฺส แห่งสังโยชนํ อนุปฺปนฺนสฺส อันยัง
 ไม่เกิด โหติ จะมี ยถา เพราะเหตุใด, ปชานาติ ย่อมรู้
 ชัด ตั (การณ) ซึ่งเหตุนี้ จ ด้วย. จ อนึ่ง ปหณํ ความ
 เสื่อมไป สโยชนสฺส แห่งสังโยชนํ อฺปฺปนฺนสฺส อันเกิดขึ้นแล้ว
 โหติ จะมี ยถา เพราะเหตุใด, ปชานาติ ย่อมรู้ชัด ตั
 (การณ) ซึ่งเหตุนี้ จ ด้วย. จ อนึ่ง อายตี อนุปฺปาโท
 ความไม่เกิดขึ้นอีก สโยชนสฺส แห่งสังโยชนํ ปหีนสฺส อัน
 เสื่อมไปแล้ว โหติ จะมี ยถา เพราะเหตุใด, ปชานาติ ย่อม
 รู้ชัด ตั (การณ) ซึ่งเหตุนี้ จ ด้วย.

(๖) ปชานาติ ย่อมรู้ชัด มนณฺจ ซึ่งใจด้วย, ปชานาติ
 ย่อมรู้ชัด ธมฺเม จ ซึ่งธรรมทั้งหลายด้วย, จ อนึ่ง ยํ สโยชนํ
 สังโยชนํใด ปฏิจฺจ อาคัยแลว ตั อุกฺกมฺ (ซึ่งจุมุกและกลืน) ทั้ง

๒ นั้น **อุปปชฺชติ** ย่อมเกิดขึ้น, **ปชานาติ** ย่อมรู้ชัด **ตถฺจ** (สโยชน) ซึ่งสังโยชนนั้นด้วย, **จ** อนึ่ง **อุปปาโท** ความเกิดขึ้น สโยชนสฺส แห่งสังโยชน **อนุปฺปนฺนสฺส** อันยังไม่เกิด **โหติ** จะมี ยถา เพราะเหตุใด, **ปชานาติ** ย่อมรู้ชัด **ตํ** (การณ) ซึ่งเหตุ นั้น **จ** ด้วย. **จ** อนึ่ง **ปหานํ** ความเสื่อมไป สโยชนสฺส แห่งสังโยชน **อุปปฺปนฺนสฺส** อันเกิดขึ้นแล้ว **โหติ** จะมี ยถา เพราะเหตุใด, **ปชานาติ** ย่อมรู้ชัด **ตํ** (การณ) ซึ่งเหตุ นั้น **จ** ด้วย. **จ** อนึ่ง **อายุตี** **อนุปฺปาโท** ความไม่เกิดขึ้นอีก สโยชนสฺส แห่งสังโยชน **ปหีนสฺส** อันเสื่อมไปแล้ว **โหติ** จะมี ยถา เพราะเหตุใด, **ปชานาติ** ย่อมรู้ชัด **ตํ** (การณ) ซึ่งเหตุ นั้น **จ** ด้วย.

(ข้า) **อิติ** (อเนน วิธินา) ด้วยวิธีนี้ (ภิกฺขุ) ภิกษุ ...

(๑) **ธมฺมานุปสฺสึ** ผู้พิจารณาเห็นซึ่งธรรม **ธมฺเมสุ** ใน ธรรมทั้งหลาย **อชฺชตฺตํ** ภายใน **วิหฺรติ** ย่อมอยู่ **วา** หรือ.

(๒) **วา** หรือว่า **ธมฺมานุปสฺสึ** ผู้พิจารณาเห็นซึ่งธรรม **ธมฺเมสุ** ในธรรมทั้งหลาย **พหิทฺธา** ภายนอก **วิหฺรติ** ย่อมอยู่.

(๓) **วา** หรือว่า **ธมฺมานุปสฺสึ** ผู้พิจารณาเห็นซึ่งธรรม **ธมฺเมสุ** ในธรรมทั้งหลาย **อชฺชตฺตพหิทฺธา** ทั้งภายในและ ภายนอก **วิหฺรติ** ย่อมอยู่.

(๔) **สมฺภวธมฺมานุปสฺสึ** ผู้พิจารณาเห็นซึ่งธรรมอันเป็น เหตุเกิด **ธมฺเมสุ** ในธรรมทั้งหลาย **วิหฺรติ** ย่อมอยู่ **วา** หรือ.

(๕) **วา** หรือว่า **วชฺชธมฺมานุปสฺสึ** ผู้พิจารณาเห็นซึ่งธรรม

อันเป็นเหตุดับ **ธมฺเมสุ** ในธรรมทั้งหลาย **วิหฺรติ** ย่อมอยู่.

(๖) วา หรือว่า **สมุททวยธมฺมานุปัสฺสี** ผู้พิจารณาเห็นซึ่งธรรมทั้งเป็นเหตุเกิดและเป็นเหตุดับ **ธมฺเมสุ** ในธรรมทั้งหลาย **วิหฺรติ** ย่อมอยู่.

(๗) วา **ปน** ก็หรือว่า **สติ** ความระลึกได้ **อสุส** (ภิกขุสุส) ของภิกษุ นั้น **ปัจจุปฏฺจิตา โหติ** มีปรากฏเจาะจงอยู่ **อิติ** ว่า “**ธมฺมา** ธรรมทั้งหลาย **อตฺถิ** มีอยู่” ดังนี้, **ยาวเทว** เพียงใด **ถาณมตฺตตาย** เพียงเพื่อเจริญญาณ **ปฏิสฺสติมตฺตตาย** เพียงเพื่อเจริญความระลึกได้เท่านั้น **อนิสฺสิตอ** ไม่อาศัย (ต้นหาและทิวา) **วิหฺรติ** อยู่ **จ** ด้วย, **น** อุปาทิยติ ย่อมไม่ยึดมั่น **ภินฺนํ** ซึ่งอะไรๆ **โลเก** ในโลก **จ** ด้วย.

ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย **ภิกฺขุ** ภิกษุ **ธมฺมานุปัสฺสี** ผู้พิจารณาเห็นซึ่งธรรม **ธมฺเมสุ** ในธรรมทั้งหลาย **จสุ** อชฺฌตฺตติกาหิเรสุ **อายตเนสุ** คืออายตนะภายในและภายนอก **๖** ประการ **วิหฺรติ** ย่อมอยู่ **เอวมปิ** โข อย่างนี้แล.

อายตนปัพพะ จบ

๔.๔. โพชฌังคปัพพะ หมวดโพชฌงค์ ๗

๓๘๕. **ภิกฺขเว** ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย **จ** ก็ **ปน** อปร **อีกประการหนึ่ง** **ภิกฺขุ** ภิกษุ **ธมฺมานุปัสฺสี** ผู้พิจารณาเห็นซึ่งธรรม **ธมฺเมสุ** ในธรรมทั้งหลาย **สตฺตสุ** **โพชฌเณสุ** คือ **โพชฌงค์ ๗** ประการ **วิหฺรติ** ย่อมอยู่. **ภิกฺขเว** ดูก่อนภิกษุ

ทั้งหลาย จ ปน ก็แล ภิกขุ ภิกษุ ธมฺมานุปัสสี ผู้พิจารณา
เห็นซึ่งธรรม ธมฺเมสุ ในธรรมทั้งหลาย สดุดสุ โพชฌงฺเกสุ
คือโพชฌงค์ ๗ วิหริติ ย่อมอยู่ กถํ เป็นอย่างไร.

ภิกขเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกขุ ภิกษุ อิธ (ธมฺม-
วินเย) ในพระธรรมวินัยนี้ :-

(๑) ปชานาติ ย่อมรู้ชัด สติสมฺโพชฌงฺกํ ซึ่งสติสัม
โพชฌงค์ อชฺฌตฺตํ ภายใน สนฺตํ อันมีอยู่ อิติ ว่า “สติสม
โพชฌงฺโก สติสัมโพชฌงค์ อชฺฌตฺตํ ภายใน เม ของเรา อตฺถิ
มีอยู่” ดังนี้ วา หรือ, วา หรือว่า ปชานาติ ย่อมรู้
ชัด สติสมฺโพชฌงฺกํ สติสัมโพชฌงค์ อชฺฌตฺตํ ภายใน
อสนฺตํ อันไม่มีอยู่ อิติ ว่า “สติสมฺโพชฌงฺโก สติสัม
โพชฌงฺกํ อชฺฌตฺตํ ภายใน เม ของเรา นตฺถิ ไม่มี
อยู่” ดังนี้. จ อนึ่ง อุปฺปาโท ความเกิดขึ้น สติสม
โพชฌงฺกสฺส แห่งสติสัมโพชฌงค์ อนุปฺปนฺนสฺส อันยังไม่
เกิด โหติ จะมี ยถา เพราะเหตุใด, ปชานาติ ย่อมรู้
ชัด ตํ (การณํ) ซึ่งเหตุ นั้น จ ด้วย. จ อนึ่ง ปาริปุรี
ความเต็มเปี่ยม ภาวนาถ ด้วยการเจริญขึ้น สติสม
โพชฌงฺกสฺส แห่งสติสัมโพชฌงค์ อุปฺปนฺนสฺส อันเกิดขึ้นแล้ว
โหติ จะมี ยถา เพราะเหตุใด, ปชานาติ ย่อมรู้ชัด ตํ (กา
รณํ) ซึ่งเหตุ นั้น จ ด้วย.

(๒) ปชานาติ ย่อมรู้ชัด ธมฺมวิจยสมฺโพชฌงฺกํ ธัมมวิ
จยสัมโพชฌงค์ อชฺฌตฺตํ ภายใน สนฺตํ อันมีอยู่ อิติ ว่า “ธมฺมวิ

จยสมโพชฌงโค ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ อชฺฌตฺตํ ภายใ เม ของเรา
 อดฺธิ มีอยู่” ดังนี้ วา หรือ, วา หรือว่า ปชานาติ ย่อมรู้ชัด
 ธมฺมวิจยสมโพชฌงค์ ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ อชฺฌตฺตํ ภายใ
 อดฺนตฺ อั้นไม่มีอยู่ อิติ ว่า “ธมฺมวิจยสมโพชฌงโค ธัมมวิ
 จยสัมโพชฌงค์ อชฺฌตฺตํ ภายใ เม ของเรา นตฺธิ ไม่มี
 อยู่” ดังนี้. จ อนึ่ง อุปฺปาโท ความเกิดขึ้น ธมฺมวิจยสม
 โพชฌงคฺสฺส แห่งธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ อนฺนุปฺปนฺนสฺส อั้นยังไม่
 เกิด โทติ จะมี ยถา เพราะเหตุใด, ปชานาติ ย่อมรู้ชัด
 ตํ (การณํ) ซึ่งเหตุ นั้น จ ด้วย. จ อนึ่ง ปาริปุรี ความเต็ม
 เปี่ยม ภาวนาย ด้วยการเจริญขึ้น ธมฺมวิจยสมโพชฌงคฺสฺส
 แห่งธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ อุปฺปนฺนสฺส อั้นเกิดขึ้นแล้ว โทติ
 จะมี ยถา เพราะเหตุใด, ปชานาติ ย่อมรู้ชัด ตํ (การณํ)
 ซึ่งเหตุ นั้น จ ด้วย.

(๓) ปชานาติ ย่อมรู้ชัด วีริยสมโพชฌงค์ วีริยสัม
 โพชฌงค์ อชฺฌตฺตํ ภายใ สนตฺ อั้นมีอยู่ อิติ ว่า “วีริย-
 สมโพชฌงโค วีริยสัมโพชฌงค์ อชฺฌตฺตํ ภายใ เม ของเรา
 อดฺธิ มีอยู่” ดังนี้ วา หรือ, วา หรือว่า ปชานาติ ย่อมรู้
 ชัด วีริยสมโพชฌงค์ วีริยสัมโพชฌงค์ อชฺฌตฺตํ ภายใ
 อดฺนตฺ อั้นไม่มีอยู่ อิติ ว่า “วีริยสมโพชฌงโค วีริยสัมโพชฌงค์
 อชฺฌตฺตํ ภายใ เม ของเรา นตฺธิ ไม่มีอยู่” ดังนี้. จ อนึ่ง
 อุปฺปาโท ความเกิดขึ้น วีริยสมโพชฌงคฺสฺส แห่งวีริยสัมโพชฌงค์
 อนฺนุปฺปนฺนสฺส อั้นยังไม่เกิด โทติ จะมี ยถา เพราะเหตุใด,

ปชานาติ ย่อมรู้ชัด ตั (การณ) ซึ่งเหตุ นั้น จ ด้วย. จ
อนึ่ง ปาวิปฺปรี ความเต็มเปี่ยม ภาวนาย ด้วยการเจริญขึ้น
วิริยสมโพชฌนฺคสุส แห่งวิริยสัมโพชฌนฺค อุนฺนปฺนฺนสุส อันเกิด
ขึ้นแล้ว โหติ จะมี ยถา เพราะเหตุใด, ปชานาติ ย่อมรู้
ชัด ตั (การณ) ซึ่งเหตุ นั้น จ ด้วย.

(๔) ปชานาติ ย่อมรู้ชัด ปิติสมฺโพชฌนฺค ปิติสัมโพชฌนฺค
อชฺชตตํ ภายใน สนฺตํ อันมีอยู่ อิติ ว่า “ปิติสมฺโพชฌนฺค
ปิติสัมโพชฌนฺค อชฺชตตํ ภายใน เม ของเรา อตฺถิ มีอยู่”
ดังนี้ วา หรือ, วา หรือว่า ปชานาติ ย่อมรู้ชัด ปิติสม
โพชฌนฺค ปิติสัมโพชฌนฺค อชฺชตตํ ภายใน อสนฺตํ อันไม่มีอยู่
อิติ ว่า “ปิติสมฺโพชฌนฺค ปิติสัมโพชฌนฺค อชฺชตตํ ภายใน
เม ของเรา นตฺถิ ไม่มีอยู่” ดังนี้. จ อนึ่ง อุนฺนปฺนฺนสุส ความเกิดขึ้น
ปิติสมฺโพชฌนฺคสุส แห่งปิติสัมโพชฌนฺค อุนฺนปฺนฺนสุส อันยัง
ไม่เกิด โหติ จะมี ยถา เพราะเหตุใด, ปชานาติ ย่อมรู้ชัด
ตั (การณ) ซึ่งเหตุ นั้น จ ด้วย. จ อนึ่ง ปาวิปฺปรี ความ
เต็มเปี่ยม ภาวนาย ด้วยการเจริญขึ้น ปิติสมฺโพชฌนฺคสุส
แห่งปิติสัมโพชฌนฺค อุนฺนปฺนฺนสุส อันเกิดขึ้นแล้ว โหติ จะมี
ยถา เพราะเหตุใด, ปชานาติ ย่อมรู้ชัด ตั (การณ) ซึ่งเหตุ
นั้น จ ด้วย.

(๕) ปชานาติ ย่อมรู้ชัด ปสฺสทฺถิสมฺโพชฌนฺค ปัสสัทถิสัม
โพชฌนฺค อชฺชตตํ ภายใน สนฺตํ อันมีอยู่ อิติ ว่า “ปสฺสทฺถิ
สมฺโพชฌนฺค ปัสสัทถิสัมโพชฌนฺค อชฺชตตํ ภายใน เม ของเรา

อดฺธิ มีอยู่” ดังนี้ วา หรือ, วา หรือว่า ปชานาติ ย่อมรู้ชัด
 ปสฺสทฺถิสฺมโพชฌงฺคํ ปัสสทฺถิสฺมโพชฌงฺคํ อชฺฌตฺตํ ภายใน
 อสนฺตํ อันไม่มีอยู่ อิติ ว่า “ปสฺสทฺถิสฺมโพชฌงฺโค ปัสสทฺถิ-
 สฺมโพชฌงฺคํ อชฺฌตฺตํ ภายใน เม ของเรา นตฺถิ ไม่มี
 อยู่” ดังนี้. จ อนึ่ง อูปปาโท ความเกิดขึ้น ปสฺสทฺถิสฺม
 โพชฌงฺคสฺส แห่งปัสสทฺถิสฺมโพชฌงฺคํ อนุปฺปนฺนสฺส อันยังไม่
 เกิด โหติ จะมี ยถา เพราะเหตุใด, ปชานาติ ย่อมรู้ชัด
 ตํ (การณํ) ซึ่งเหตุ นั้น จ ด้วย. จ อนึ่ง ปาริปุรี ความเต็ม
 เปี่ยม ภาวนาย ด้วยการเจริญขึ้น ปสฺสทฺถิสฺมโพชฌงฺคสฺส
 แห่งปัสสทฺถิสฺมโพชฌงฺคํ อนุปฺปนฺนสฺส อันเกิดขึ้นแล้ว โหติ
 จะมี ยถา เพราะเหตุใด, ปชานาติย่อมรู้ชัด ตํ (การณํ)
 ซึ่งเหตุ นั้น จ ด้วย.

(๖) ปชานาติ ย่อมรู้ชัด สฺมาธิสฺมโพชฌงฺคํ สฺมาธิสฺม
 โพชฌงฺคํ อชฺฌตฺตํ ภายใน สนฺตํ อันมีอยู่ อิติ ว่า “สฺมาธิสฺม
 โพชฌงฺโค สฺมาธิสฺมโพชฌงฺคํ อชฺฌตฺตํ ภายใน เม ของเรา อดฺธิ
 มีอยู่” ดังนี้ วา หรือ, วา หรือว่า ปชานาติ ย่อมรู้ชัด สฺมาธิ-
 สฺมโพชฌงฺคํ สฺมาธิสฺมโพชฌงฺคํ อชฺฌตฺตํ ภายใน อสนฺตํ อันไม่มี
 อยู่ อิติ ว่า “สฺมาธิสฺมโพชฌงฺโค สฺมาธิสฺมโพชฌงฺคํ อชฺฌตฺตํ
 ภายใน เม ของเรา นตฺถิ ไม่มีอยู่” ดังนี้. จ อนึ่ง อูปปาโท
 ความเกิดขึ้น สฺมาธิสฺมโพชฌงฺคสฺส แห่งสฺมาธิสฺมโพชฌงฺคํ
 อนุปฺปนฺนสฺส อันยังไม่เกิด โหติ จะมี ยถา เพราะเหตุใด,
 ปชานาติ ย่อมรู้ชัด ตํ (การณํ) ซึ่งเหตุ นั้น จ ด้วย. จ
 อนึ่ง ปาริปุรี ความเต็มเปี่ยม ภาวนาย ด้วยการเจริญขึ้น

สมาธิสมโพชฌังคสุส แห่งสมาธิสัมโพชฌังค อูปปนุสสุส อันเกิดขึ้นแล้ว โหติ จะมี ยถา เพราะเหตุใด, ปชานาติ ย่อมรู้ชัด ตั (การณ) ซึ่งเหตุ นั้น จ ด้วย.

(๗) ปชานาติ ย่อมรู้ชัด อุกุเปกขาสมโพชฌังค อุกุเบกขาสัมโพชฌังค อชุตตตํ ภายใน สนุตํ อันมีอยู่ อิติ ว่า “อุกุเปกขาสมโพชฌังค อุกุเบกขาสัมโพชฌังค อชุตตตํ ภายใน เม ของเรา อตฺถิ มีอยู่” ดังนี้ วา หรือ, วา หรือว่า ปชานาติ ย่อมรู้ชัด อุกุเปกขาสมโพชฌังค อุกุเบกขาสัมโพชฌังค อชุตตตํ ภายใน อสนุตํ อันไม่มีอยู่ อิติ ว่า “อุกุเปกขาสมโพชฌังค อุกุเบกขาสัมโพชฌังค อชุตตตํ ภายใน เม ของเรา นตฺถิ ไม่มีอยู่” ดังนี้. จ อนึ่ง อูปปาโท ความเกิดขึ้น อุกุเปกขาสมโพชฌังคสุส แห่งอุกุเบกขาสัมโพชฌังค อูปปนุสสุส อันยังไม่เกิด โหติ จะมี ยถา เพราะเหตุใด, ปชานาติ ย่อมรู้ชัด ตั (การณ) ซึ่งเหตุ นั้น จ ด้วย. จ อนึ่ง ปาวิปฺปรี ความเต็มเปี่ยม ภาวนาย ด้วยการเจริญขึ้น อุกุเปกขาสมโพชฌังคสุส แห่งอุกุเบกขาสัมโพชฌังค อูปปนุสสุส อันเกิดขึ้นแล้ว โหติ จะมี ยถา เพราะเหตุใด, ปชานาติ ย่อมรู้ชัด ตั (การณ) ซึ่งเหตุ นั้น จ ด้วย.

(ข้า) อิติ (อเนน วิธินา) ด้วยวิธีนี้ (ภิกฺขุ) ภิกษุ ...

(๑) ธมฺมานุสฺสึ ผู้พิจารณาเห็นซึ่งธรรม ธมฺเมสุ ในธรรมทั้งหลาย อชุตตตํ ภายใน วิหริติ ย่อมอยู่ วา หรือ.

(๒) วา หรือว่า ธมฺมานุสฺสึ ผู้พิจารณาเห็นซึ่งธรรม ธมฺเมสุ ในธรรมทั้งหลาย พหิทฺธา ภายนอก วิหริติ ย่อมอยู่.

(๓) วา หรือว่า ธมฺมานุปัสสี ผู้พิจารณาเห็นซึ่งธรรม
ธมฺเมสุ ในธรรมทั้งหลาย อชฺฌตฺตพหิทฺธา ทั้งภายในและ
ภายนอก วิหฺรติ ย่อมอยู่.

(๔) สมุทฺยธมฺมานุปัสสี ผู้พิจารณาเห็นซึ่งธรรมอันเป็น
เหตุเกิด ธมฺเมสุ ในธรรมทั้งหลาย วิหฺรติ ย่อมอยู่ วา หรือ.

(๕) วา หรือว่า วยธมฺมานุปัสสี ผู้พิจารณาเห็นซึ่งธรรม
อันเป็นเหตุดับ ธมฺเมสุ ในธรรมทั้งหลาย วิหฺรติ ย่อมอยู่.

(๖) วา หรือว่า สมุทฺยวยธมฺมานุปัสสี ผู้พิจารณาเห็น
ซึ่งธรรมทั้งเป็นเหตุเกิดและเป็นเหตุดับ ธมฺเมสุ ในธรรมทั้งหลาย
วิหฺรติ ย่อมอยู่.

(๗) วา ปน ก็หรือว่า สติ ความระลึกได้ อสฺส
(ภิกฺขุสฺส) ของภิกษุ นั้น ปจฺจุปฺภุจิตา โหติ มีปรากฏเจาะจงอยู่
อิติ ว่า “ธมฺมา ธรรมทั้งหลาย อตฺถิ มีอยู่” ดังนี้, ยาวเทว
เพียงใด ฅาณมตฺตาย เพียงเพื่อเจริญญาณ ปฏิสฺสติมตฺตาย
เพียงเพื่อเจริญสติเท่านั้น อนิสฺสึโต ไม่อาศัย (ตํหาและทิกฺขุ)
วิหฺรติ อยู่ จ ด้วย, น อฺปาทียติ ย่อมไม่ยึดมั่น กิณฺณจฺจ
อะไรๆ โลก ในโลก จ ด้วย.

ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกฺขุ ภิกษุ ธมฺมานุปัสสี
ผู้พิจารณาเห็นซึ่งธรรม ธมฺเมสุ ในธรรมทั้งหลาย สตฺตสฺสุ
โพชฌนฺคฺเสสุ คือโพชฌงค์ ๗ วิหฺรติ ย่อมอยู่ เอวมฺปิ ไช
อย่างนี้แล.

๔.๕. สังจปัพพะ

หมวดอริยสัง ๔

อุทเทส หัวข้ออริยสัง ๔

๓๘๖. ภิกขเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จ ก็ ปุน อปรํ อีกรประการหนึ่ง ภิกขุ ภิกษุ ธมฺมานุปสฺสึ ผู้พิจารณาเห็นซึ่งธรรม ธมฺเมสุ ในธรรมทั้งหลาย จตฺตสุ อริยสจฺเจสุ คือ อริยสัง ๔ ประการ วิหฺรติ ย่อมอยู่.

ภิกขเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จ ปน ก็แล ภิกขุ ภิกษุ ธมฺมานุปสฺสึ ผู้พิจารณาเห็นซึ่งธรรม ธมฺเมสุ ในธรรมทั้งหลาย จตฺตสุ อริยสจฺเจสุ คืออริยสัง ๔ ประการ วิหฺรติ ย่อมอยู่ ถ้า เป็นอย่างไร ?

ภิกขเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกขุ ภิกษุ อิธ (ธมฺม-วินเย) ในพระธรรมวินัยนี้ -

(๑) ปชานาติ ย่อมรู้ชัด ยถาภูตํ ตามความเป็นจริง อิติ ว่า “อิทํ ทุกฺขํ นี้คือทุกฺขํ” ดังนี้.

(๒) ปชานาติ ย่อมรู้ชัด ยถาภูตํ ตามความเป็นจริง อิติ ว่า “อัยํ ทุกฺขสมฺภวโย นี้คือทุกฺขสมฺภวํ” ดังนี้.

(๓) ปชานาติ ย่อมรู้ชัด ยถาภูตํ ตามความเป็นจริง อิติ ว่า “อัยํ ทุกฺขนิโรธो นี้คือทุกฺขนิโรธ” ดังนี้.

(๔) ปชานาติ ย่อมรู้ชัด ยถาภูตํ ตามความเป็นจริง อิติ ว่า “อัยํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา นี้คือทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา” ดังนี้.

สังจนิทเทส

ขยายอริยสัง ๔

๔.๕.๑. ทุกขสังจนิทเทส ขยายทุกขสัง

๓๘๗). ภิกขเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จ ก็ ทุกข์ อริยสังจํ ทุกขอริยสังจํ กตมํ เป็นอย่างไร. ชาตปิ แม้ความเกิด ทุกฺขา (โหติ) เป็นทุกข์, ชราปิ แม้ความแก่ ทุกฺขา เป็นทุกข์, (พฺยาธิปิ แม้ความเจ็บไข้ ทุกฺโข เป็นทุกข์), มรณมฺปิ แม้ความตาย ทุกฺข์ เป็นทุกข์, โสภปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุ-ปายาสาปิ แม้ความเศร้าโศก ความคร่ำครวญ ความทุกข์กาย ความทุกข์ใจ และความคับแค้นใจทั้งหลาย ทุกฺขา เป็นทุกข์, สมฺบุโยโค การประสบ อุปฺปิเยหิ (อารมฺมณฺเหหิ) สทฺธิ กับด้วย อารมณฺ์อันไม่เป็นที่รักทั้งหลาย ทุกฺโข เป็นทุกข์, วิปฺบุโยโค การพลัดพลาถ ปิเยหิ (อารมฺมณฺเหหิ) จากอารมณฺ์อันเป็นที่รักทั้งหลาย ทุกฺโข เป็นทุกข์, อิจฺฉํ (ปฺคุคฺโล) บุคคลผู้ปรารถนา อยู่ ยมฺปิ แม้ซึ่ง(อารมณฺ์)ใด น ลภติ ย่อมไม่ได้ ตมฺปิ แม้ซึ่ง(อารมณฺ์)นั้น ทุกฺข์ เป็นทุกข์. สํชิตฺเตน โดยย่อ ปญฺจอุปาทานกฺขนฺธา ชั้นธัมมอันเป็นเครื่องยึดมั่นทั้งหลาย ๕ ประการ ทุกฺขา เป็นทุกข์.

๓๘๘). ภิกขเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จ ก็ ชาตปิ ความเกิด กตมา เป็นอย่างไร. ยา ชาตปิ ความเกิดใดคือ สญฺชาตปิ ความเกิดพร้อม โอภกฺกนฺติ ความหยั่งลง นิพฺพตฺติ ความบังเกิด อภินิพฺพตฺติ ความบังเกิดขึ้น ขนฺธานํ ปาตุภาโว

ความปรากฏขึ้นแห่งชั้นทั้งหลาย **อายตนานํ ปฏิลาโภ** การ
ได้ครบแห่งอายตนะทั้งหลาย **ตมฺหิ ตมฺหิ สตฺตนิกาเย** ในหมู่
แห่งสัตว์นั้นๆ **เตสํ เตสํ สตฺตानํ** ของสัตว์ทั้งหลายเหล่านั้นๆ,
ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย **อัยํ นี้ (ปณฺหิตฺเตน) วุจฺจติ** อัน
บัณฑิตย่อมเรียก **ชาติ** ว่าความเกิด.

๓๘๙. **ภิกฺขเว** ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย **จ กิ ชฺรธา** ความแก่
กตมา เป็นอย่างไร. **ยา ชฺรธา** ความแก่ได้คือ **ซีรณฺดา** ความ
คร่ำคร่า **ขณฺทิจฺจํ** ความมีฟันหลุด **ปาติจฺจํ** ความมีผมหงอก
วลิตฺตจฺดา ความมีหนังเหี่ยวยุ่น **อายุโน สํหาณิ** ความเสื่อม
ถอยแห่งอายุ **อินฺทฺริยานํ ปริปาโก** ความแก่หง่อมแห่งอินทรีย์
ทั้งหลาย **ตมฺหิ ตมฺหิ สตฺตนิกาเย** ในหมู่แห่งสัตว์นั้นๆ **เตสํ**
เตสํ สตฺตานํ ของสัตว์ทั้งหลายเหล่านั้นๆ, **ภิกฺขเว** ดูก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย **อัยํ นี้ (ปณฺหิตฺเตน) วุจฺจติ** อันบัณฑิตย่อมเรียก
ชฺรธา ว่าความแก่.

๓๙๐. **ภิกฺขเว** ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย **จ กิ มรณํ** ความ
ตาย **กตมํ** เป็นอย่างไร. **ยํ (มรณํ)** ความตายได้คือ **จฺจติ**
ความเคลื่อนไป **จวนฺดา** ความเคลื่อนภพ **เภโท** ความแตก
ทำลาย **อนฺตรธานํ** ความหายไป **มจฺจุ** ความตาย **มรณํ**
ความมอดม้วย **กาลกิริยา** การกระทำซึ่งกาละ **ขนฺธานํ**
เภโท ความแตกทำลายแห่งชั้นทั้งหลาย **กเขวรสฺส** นิกฺเขโป
ความทอดทิ้งลงแห่งร่างกาย **ชีวิตินฺทฺริยสฺส อุปฺจฺเจโท** ความ
ตัดขาดแห่งชีวิตินทรีย์ **ตมฺหา ตมฺหา สตฺตนิกาเย** จากหมู่
แห่งสัตว์นั้นๆ **เตสํ เตสํ สตฺตานํ** ของสัตว์ทั้งหลายเหล่านั้นๆ,

ภิกขเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อิทํ นี้ (ปณฺหิตฺเตน) วุจฺจติ อັນ
 บัณฺหิตยํอมเรวฺก มรณํ ว่าความตาย.

๓๙๑. ภิกขเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จ ก็ โสโก ความ
 เศร้าโศก กตโม เป็นอย่างไร. ภิกขเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
 โย โข โสโก ความเศร้าโศกใดคือ โสจนา อาการเศร้าโศก
 โสจิตตุดฺดี สภภาพแห่งความเศร้าโศก อนฺโตโสโก ความแห้งผาก
 ภายใน อนฺโตปริโสโก ความรัญจวนภายใน สมฺนฺนาคตฺสฺส
 ของบุคคลผู้ประสบ อญฺญตฺรญฺญตฺเรณ พฺยสเนน ด้วยความ
 พินาสซ้ำแล้วซ้ำอีก อญฺญตฺรญฺญตฺเรณ ทุกฺขตฺมเมเน ฌฺฏฺจสฺส
 ผู้อันความทุกข์เนื่องๆกระทบแล้ว, ภิกขเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
 ออยํ นี้ (ปณฺหิตฺเตน) วุจฺจติ อັນบัณฺหิตยํอมเรวฺก โสโก ว่า
 ความเศร้าโศก.

๓๙๒. ภิกขเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จ ก็ ปริเทโว ความ
 คร่ำครวญ กตโม เป็นอย่างไร. ภิกขเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย โย
 โข อาเทโว การร้องไห้ใดแลคือ ปริเทโว ความร่ำไร อาเทวนา
 ความร่ำพัน ปริเทวนา ความสะอึกสะอื้น อาเทวิตตุดฺดี สภภาพ
 ที่คร่ำครวญ ปริเทวิตตุดฺดี สภภาพที่สะอื้น สมฺนฺนาคตฺสฺส ของ
 บุคคลผู้ประสบ อญฺญตฺรญฺญตฺเรณ พฺยสเนน ด้วยความพินาส
 ซ้ำแล้วซ้ำอีก อญฺญตฺรญฺญตฺเรณ ทุกฺขตฺมเมเน ฌฺฏฺจสฺส ผู้
 อันความทุกข์เนื่องๆกระทบแล้ว, ภิกขเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
 ออยํ นี้ (ปณฺหิตฺเตน) วุจฺจติ อັນบัณฺหิตยํอมเรวฺก ปริเทโว ว่า
 ความคร่ำครวญ.

๓๙๓. ภิกขเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จ ก็ ทุกข์ ความทุกข์กาย กตมัม เป็นอย่างไร. ภิกขเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ยัม โข (ทุกข์) ความทุกข์ใดคือ กายิกัม ทุกข์ เป็นความทุกข์อันมีในกาย กายิกัม อสาดัม ความไม่ยินดีอันมีในกาย กายสมมุตสสมัม ทุกข์ อสาดัม เวทยิตัม ความเสวยอารมณ์อันเป็นทุกข์ ไม่ยินดี อันเกิดจากการสัมผัสด้วยกาย, ภิกขเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อิทัม นี้ (ปณฺหิตเตน) วุจฺจติ อันบัณฑิตย่อมเรียก ทุกข์ ว่าความทุกข์กาย.

๓๙๔. ภิกขเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จ ก็ โทมนสสมัม ความทุกข์ใจ กตมัม เป็นอย่างไร. ภิกขเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ยัม โข (ทุกข์) ความทุกข์ใดคือ เจตสิกัม ทุกข์ เป็นความทุกข์อันมีในใจ เจตสิกัม อสาดัม ความไม่ยินดีอันมีในใจ มโนสมมุตสสมัม ทุกข์ อสาดัม เวทยิตัม ความเสวยอารมณ์อันเป็นทุกข์ ไม่ยินดี อันเกิดจากการสัมผัสด้วยใจ, ภิกขเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อิทัม นี้ (ปณฺหิตเตน) วุจฺจติ อันบัณฑิตย่อมเรียก โทมนสสมัม ว่าความทุกข์ใจ.

๓๙๕. ภิกขเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จ ก็ อุปายาสสมัม ความคับแค้นใจ กตมัม เป็นอย่างไร. ภิกขเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย โย โข อายาสสมัม ความคับแค้นใจใดคือ อุปายาสสมัม ความเหือดแห้งใจ อายาสิตตตัม สภาพความคับแค้นใจ อุปายาสิตตตัม สภาพความเหือดแห้งในใจ สมนุณาคตสสมัม ของบุคคลผู้ประสบ อภยตรภยตรเรน พยสเนน ด้วยความพินาศอย่างใดอย่างหนึ่งซ้ำแล้วซ้ำเล่า อภยตรภยตรเรน ทุกฺขธมฺเมน ผุฏฺจสฺส ผู้อันความทุกข์เนื่องๆกระทบแล้ว, ภิกขเว ดูก่อน

ภิกษุทั้งหลาย **อัย** นี้ (ปณฺหิตฺเตน) **วฺจฺจติ** อันบัณฑิตย่อมเรียก
อุปายาสี ว่าความคับแค้นใจ.

๓๙๖. **ภิกฺขเว** ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย **จ** ก็ **สมฺปโยโค**
การประสบ **อปฺปิเยหิ** กับด้วยอารมณ์อันไม่เป็นที่รักทั้งหลาย
ทฺกุโฆ เป็นทุกข์ **กตฺโม** เป็นอย่างไร. **รฺูปา** **รฺูพํ**ทั้งหลาย **สทฺทา**
เสียงทั้งหลาย **คฺนฺธา** กลิ่นทั้งหลาย **รฺสา** รสทั้งหลาย
โผฏฺฐพฺพา สัมผัสทั้งหลาย **ธมฺมา** ธรรมทั้งหลาย **อนิฏฺฐา**
อันไม่น่าปรารถนา **อกฺนฺตา** อันไม่น่ายินดี **อมฺนาปา** อันไม่
น่าชอบใจ **เต** เหล่านั้น **โหนฺติ** มีอยู่ **ยสฺส** (บุคคลฺสฺส) แก่
บุคคลใด **อิธ** (โลเก) ในโลกนี้, **วา** **ปน** ก็หรือว่า **เย** (ชนา)
ชนทั้งหลายเหล่านี้ **อนตฺตกามา** ผู้ปรารถนาซึ่งกรรมอันไม่เป็น
ประโยชน์ **อหิตกามา** ผู้ปรารถนาซึ่งกรรมอันไม่เกื้อกูล **อผาสฺก-**
กามา ผู้ปรารถนาซึ่งกรรมอันไม่ผาสุก **อโยคฺกฺเขมกามา** ผู้
ปรารถนาซึ่งกรรมอันไม่เกษมจากโยคะ, **เต** (ชนา) ชนทั้งหลาย
เหล่านั้น **โหนฺติ** ย่อมมี **อสฺส** (บุคคลฺสฺส) แก่บุคคลนั้น,
ยา **สงฺคฺติ** การเข้าร่วมใดคือ **สมาคโม** การไปรวมกัน **สโมธานํ**
การประชุมกัน **มิสฺสีภาโว** ความไปมาหาสู่กัน **สทฺธิ** กับ **เตหิ**
(ชเนหิ) ด้วยชนทั้งหลายเหล่านั้น (ทฺกุโฆ) เป็นทุกข์, **ภิกฺขเว**
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย **อัย** นี้ (ปณฺหิตฺเตน) **วฺจฺจติ** อันบัณฑิต
ย่อมเรียกว่า **สมฺปโยโค** การประสบเข้า **อปฺปิเยหิ** กับด้วย
อารมณ์อันไม่เป็นที่รักทั้งหลาย **ทฺกุโฆ** เป็นทุกข์.

๓๙๗. ภิกขเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จ ก็ วิปฺปโยโค ความพลัดพลาก ปิเยหิ จากอารมณ์อันเป็นที่รักทั้งหลาย ทุกฺโข เป็นทุกข์ กตฺโม เป็นอย่างไร. รุปา รูปทั้งหลาย สทฺธา เสียงทั้งหลาย คนฺธา กลิ่นทั้งหลาย รสฺา รสทั้งหลาย โผฏฺจพฺพา สัมผัสทั้งหลาย ธมฺมา ธรรมทั้งหลาย อិฏฺฐา อันน่าปรารถนา กนฺดา อันน่ายินดี อมฺนาปา อันน่าชอบใจ เต เหล่านั้น โหนฺติ มีอยู่ ยสฺส (ปุคฺคฺลยฺส) แก่บุคคลใด อิธ ในโลกนี้, วา ปน ก็หรือว่า เย (ชนา) ชนทั้งหลายเหล่าใด มาตา วา เป็นมารดาหรือ ปิตา วา หรือว่าบิดา ภาตา วา เป็นพี่น้องชายหรือ ภคินี วา หรือว่าพี่น้องสาว มิตฺตา วา เป็นมิตรทั้งหลายหรือ อมฺจฺจา วา หรือว่าอมาตย์ทั้งหลาย ญาติสาโลหิตา วา หรือว่าญาติสาโลहितทั้งหลาย อตฺถกามา ผู้ปรารถนาซึ่งประโยชน์ หิตกามา ผู้ปรารถนาซึ่งความเกื้อกูล ฆาตฺตูกามา ผู้ปรารถนาซึ่งความฆาตูก โยคฺคฺเขมกามา ผู้ปรารถนาซึ่งความเกษมจากโยคะ, เต (ชนา) ชนทั้งหลายเหล่านั้น โหนฺติ ย่อมมี อสฺส (ปุคฺคฺลยฺส) แก่บุคคลนั้น, ยา อสฺงฺคฺติ การไม่ได้เข้าร่วมใดคือ อสฺมาคฺโม การไม่ได้ไปรวมกัน อสฺโมธานํ การไม่ได้ประชุมกัน อมิสฺสึภาวอ การไม่ได้ไปมาหาสู่กัน สทฺธิ กับ เตหิ (ชเนหิ) ด้วยชนทั้งหลายเหล่านั้น (ทุกฺโข) เป็นทุกข์, ภิกขเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อัยฺ นี้ (ปณฺธิเตน) วุจฺจติ อันบัณฑิตย่อมเรียกว่า วิปฺปโยโค การพลัดพลาก ปิเยหิ จากอารมณ์อันเป็นที่รักทั้งหลาย ทุกฺโข เป็นทุกข์.

๓๙๘. ภิกขเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จ ก็ อิจฺฉํ (ปุคฺคฺโล)

บุคคลผู้ปรารถนาอยู่ ยมปิ (อารมฺมณฺ) ซึ่งอารมณฺแม้นี้ น
 ลภติ ไม่ได้อยู่ ตมปิ (อารมฺมณฺ) ซึ่งอารมณฺแม้นั้น ทุกข์
 เป็นทุกข์ กตมํ เป็นอย่างไร. ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
 อิจฺฉา ความปรารถนา อุปฺปชฺชติ ย่อมเกิดขึ้น ชาติธมฺมานํ
 สุตตํ แก่สัตว์ทั้งหลายผู้มีความเกิดเป็นธรรมดา เอวํ อย่างนี้
 อิติ ว่า “อโห วต โอหนอ มยํ เราทั้งหลาย น ชาติธมฺมา
 อสฺสาม อย่าเป็นผู้เกิดเป็นธรรมดา, จ อนึ่ง ชาติ วต ความ
 เกิดหนอ น อาคฺจฺเจยฺย อย่าพึงมาถึง โน ซึ่งเราทั้งหลาย”
 ดังนี้. ปน ก็ เอตํ โข (ผล) ผลนี้แล น ปตฺตพฺพํ ไม่พึง
 ถึง อิจฺฉาย ตามความปรารถนา. อิจฺฉํ (ปุคฺคโล) บุคคลผู้
 ปรารถนาอยู่ อิทมฺปิ ยมปิ (อารมฺมณฺ) ซึ่งอารมณฺแม้นี้ น
 ลภติ ไม่ได้อยู่ ตมปิ (อารมฺมณฺ) ซึ่งอารมณฺแม้นั้น ทุกข์
 เป็นทุกข์.

ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อิจฺฉา ความปรารถนา
 อุปฺปชฺชติ ย่อมเกิดขึ้น ชราธมฺมานํ สุตตํ แก่สัตว์ทั้งหลาย
 ผู้มีความแก่เป็นธรรมดา เอวํ อย่างนี้ อิติ ว่า “อโห วต
 โอหนอ มยํ เราทั้งหลาย น ชราธมฺมา อสฺสาม อย่าเป็นผู้
 แก่เป็นธรรมดา, จ อนึ่ง ชรา วต ความแก่หนอ น อาคฺจฺ
 เจยฺย อย่าพึงมาถึง โน ซึ่งเราทั้งหลาย” ดังนี้. ปน ก็ เอตํ
 โข (ผล) ผลนี้แล น ปตฺตพฺพํ ไม่อาจถึง อิจฺฉาย ตามความ
 ปรารถนา. อิจฺฉํ (ปุคฺคโล) บุคคลผู้ปรารถนาอยู่ อิทมฺปิ
 ยมปิ (อารมฺมณฺ) ซึ่งอารมณฺแม้นี้ น ลภติ ไม่ได้อยู่ ตมปิ
 (อารมฺมณฺ) ซึ่งอารมณฺแม้นั้น ทุกข์ เป็นทุกข์.

ภิกขเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย **อิฉา** ความปรารถนา **อุปปชชติ** ย่อมเกิดขึ้น **พฺยาธิมฺมานํ สุตตานํ** แก่สัตว์ทั้งหลาย ผู้มีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา **เอวํ** อย่างนี้ **อิติ** ว่า “**อโห** **วต** **โอหนอ** **มยํ** เราทั้งหลาย **น พฺยาธิมฺมา** **อสฺสาม** อย่าเป็นผู้เจ็บไข้เป็นธรรมดา, **จ** **อนึ่ง** **พฺยาธิ** **วต** **ความเจ็บไข้** **หนอ** **น** **आคฺจฺเจยฺย** อย่าพึงมาถึง **โน** ซึ่งเราทั้งหลาย” ดังนี้. **ปน** **กั** **เอตํ** **โช** (ผล) **ผลนี้แล** **น** **ปตฺตพฺพํ** ไม่อาจถึง **อิฉาย** ตามความปรารถนา. **อิฉํ** (บุคคล) บุคคลผู้ปรารถนา **อยู่** **อิทฺมปิ** **ยมฺปิ** (อารมฺมณํ) ซึ่งอารมณ์แม่นี้ **น** **ลภติ** ไม่ได้ **อยู่** **ตมฺปิ** (อารมฺมณํ) ซึ่งอารมณ์แม่นั้น **ทุกฺขํ** เป็นทุกข์.

ภิกขเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย **อิฉา** ความปรารถนา **อุปปชชติ** ย่อมเกิดขึ้น **มรณธฺมานํ สุตตานํ** แก่สัตว์ทั้งหลาย ผู้มีความตายเป็นธรรมดา **เอวํ** อย่างนี้ **อิติ** ว่า “**อโห** **วต** **โอหนอ** **มยํ** เราทั้งหลาย **น** **มรณธฺมา** **อสฺสาม** อย่าพึงเป็นผู้มีความตายเป็นธรรมดา, **จ** **อนึ่ง** **มรณํ** **วต** **ความตาย** **หนอ** **น** **आคฺจฺเจยฺย** อย่าพึงมาถึง **โน** ซึ่งเราทั้งหลาย” ดังนี้. **ปน** **กั** **เอตํ** **โช** (ผล) **ผลนี้แล** **น** **ปตฺตพฺพํ** ไม่อาจถึง **อิฉาย** ตามความปรารถนา. **อิฉํ** (บุคคล) บุคคลผู้ปรารถนา **อยู่** **อิทฺมปิ** **ยมฺปิ** (อารมฺมณํ) ซึ่งอารมณ์แม่นี้ **น** **ลภติ** ไม่ได้ **อยู่** **ตมฺปิ** (อารมฺมณํ) ซึ่งอารมณ์แม่นั้น **ทุกฺขํ** เป็นทุกข์.

ภิกขเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย **อิฉา** ความปรารถนา **อุปปชชติ** ย่อมเกิดขึ้น **โสภปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาส-**

ธมฺมานํ สุตตานิ แก่สัตว์ทั้งหลาย ผู้มีความเศร้าโศก ความ
 คร่ำครวญ ความทุกข์กาย ความทุกข์ใจ และความคับแค้นใจเป็น
 ธรรมดา เอวัง อย่างนี้ อิติ ว่า “อโห วต โอหนอ มยํ เรา
 ทั้งหลาย น โสภปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสธมฺมา อสุสाम
 ออย่าเป็นผู้มีความเศร้าโศก ความคร่ำครวญ ความทุกข์กาย ความ
 ทุกข์ใจ และความคับแค้นใจเป็นธรรมดา, จ อนึ่ง โสภ-ปริเทว
 ทุกฺขโทมนสฺสุปายาสธมฺมา วต ความเศร้าโศก ความคร่ำครวญ
 ความทุกข์กาย ความทุกข์ใจ และความคับแค้นใจเป็นธรรมดาทั้ง
 หลายหนอ น อาคฺจเฉยฺยํ ออย่าพึงมาถึง โน ซึ่งเราทั้งหลาย”
 ดังนี้. ปน ก็ เอตํ โข (ผล) ผลนี้แล น ปตฺตพพํ ไม่อาจ
 ถึง อิจฺฉาย ตามความปรารถนา. อิจฺฉํ (บุคคล) บุคคลผู้
 ปรารถนาอยู่ อิทมฺปิ ยมฺปิ (อารมฺมณํ) ซึ่งอารมณณ์แม้นี้ น
 ลภติ ไม่ได้อยู่ ตมฺปิ (อารมฺมณํ) ซึ่งอารมณณ์แม้นั้น ทุกฺขํ
 เป็นทุกข์.

๓๙๙. ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จ ก็ สงฺขิตฺเตน
 โดยย่อ ปญฺจ อูปาทานกฺขนุธา ชั้นธัมมอันเป็นเครื่องยึดมั่นทั้ง
 หลาย ๕ ทุกฺขา เป็นทุกข์ กตเม เป็นอย่างไร. เสยฺยถิทํ
 ได้แก่ รูปูปาทานกฺขนุโธ ชั้นธัมมอันเป็นเครื่องยึดมั่นคือรูป เวทฺฐู-
 ปาทานกฺขนุโธ ชั้นธัมมอันเป็นเครื่องยึดมั่นคือเวทนา สญฺญู-
 ปาทานกฺขนุโธ ชั้นธัมมอันเป็นเครื่องยึดมั่นคือสัญญา สงฺขารู-
 ปาทานกฺขนุโธ ชั้นธัมมอันเป็นเครื่องยึดมั่นคือสังขาร วิญฺญาณู-
 ปาทานกฺขนุโธ ชั้นธัมมอันเป็นเครื่องยึดมั่นคือวิญญาณ. ภิกฺขเว
 ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อิมเ หล่านี้ (ปญฺจทิตฺเตน) วุจฺจติ อันบัณฑิต

ย่อมเรียกว่า **สงฺขิตฺเตน** โดยย่อ **ปณฺจ** อุปาทานกฺขนฺธา
 ชั้นธัมมอันเป็นเครื่องยึดมั่นทั้งหลาย ๕ **ทฺทฺชา** เป็นทุกข์.

ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย **อิทํ** นี้ (**ปณฺทิตฺเตน**) **วฺจฺจติ**
 อันบัณฑิตย่อมเรียก **ทฺทฺชํ อริยสจฺจํ** ว่าทุกขอริยสัง.

๔.๕.๒. สมุททยสังจนิทเทศ

ขยายสมุททยสัง

๔๐๐. **ภิกฺขเว** ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย **จ** ก็ **ทฺทฺชสมุทฺทํ**
อริยสจฺจํ ทุกขสมุททยอริยสัง **กตมํ** เป็นอย่างไร. **ยา** **อํ** ตณฺหา
 ความทะยานอยากใด **โปเนพฺภวิกา** ประกอบสัตว์ไว้ในภพใหม่
นฺนทฺราศสฺสคฺคตา ประกอบด้วยความยินดีเพลิดเพลิน **อภินฺนุทฺทินิ**
 มีความยินดียิ่ง **ตตฺร ตตฺร** (อารมณ์มณฺเณสุ) ในอารมณ์ทั้งหลาย
 เหล่านั้น **เสยฺยถิทํ** ได้แก่ **กามตณฺหา** ความทะยาน
 อยากในวัตถุกาม **ภวตณฺหา** ความทะยานอยากในการเกิดใหม่
วิภวตณฺหา ความทะยานอยากในความไม่เกิดอีก

ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย **ปน** ก็ **สา** **โข** **เอสา**
ตณฺหา ตัณหานั้นแล **อุปฺปชฺชมานา** เมื่อเกิดขึ้น **อุปฺปชฺชติ**
 ย่อมเกิดขึ้น **กตฺถ** ในที่ไหน **นิวิสฺมานา** เมื่อตั้งอยู่ **นิวิสฺติ**
 ย่อมตั้งอยู่ **กตฺถ** ในที่ไหน. **ยํ** **ปิยรूपํ** **สาตฺรฺรูปํ** **รूपํ** อันน่า
 รักน่าใคร่ใด (**อตฺถิ**) มีอยู่ **โลเก** ในโลก, **เอสา** **ตณฺหา**
 ตัณหานี้ **อุปฺปชฺชมานา** เมื่อเกิดขึ้น **อุปฺปชฺชติ** ย่อมเกิดขึ้น
เอตฺถ ในรูปนั้น **นิวิสฺมานา** เมื่อตั้งอยู่ **นิวิสฺติ** ย่อมตั้งอยู่

เอตถ ในรูปนั้น.

(๑) จ ก็ ก็ อะไร ปิยรูปี สาทรูปี เป็นรูปอันน่ารัก
 นำใคร่ โลเก ในโลก. จกขุ ตา ปิยรูปี สาทรูปี เป็นรูป
 อันน่ารักนำใคร่ โลเก ในโลก, เอสา ตณฺหา ตัณฺหานี
 อุปฺปชฺชมานา เมื่อเกิดขึ้น อุปฺปชฺชติ ย่อมเกิดขึ้น เอตถ ใน
 ตานันฺ นิวิสมานา เมื่อตั้งอยู่ นิวิสติ ย่อมตั้งอยู่ เอตถ ใน
 ตานันฺ. โสตี หุ โลเก ในโลก ... ขานํ จมูก โลเก ใน
 โลก ... ชิวหา ลิ้น โลเก ในโลก ... กาโย กาย โลเก
 ในโลก ... มโน ใจ ปิยรูปี สาทรูปี เป็นรูปอันน่ารักนำใคร่
 โลเก ในโลก, เอสา ตณฺหา ตัณฺหานี อุปฺปชฺชมานา เมื่อ
 เกิดขึ้น อุปฺปชฺชติ ย่อมเกิดขึ้น เอตถ ในใจนั้นฺ นิวิสมานา
 เมื่อตั้งอยู่ นิวิสติ ย่อมตั้งอยู่ เอตถ ในใจนั้น.

(๒) รูปา รูปทั้งหลาย โลเก ในโลก ... สทฺทา เสียง
 ทั้งหลาย โลเก ในโลก ... คนฺธา กลิ่นทั้งหลาย โลเก ใน
 โลก ... รสา รสทั้งหลาย โลเก ในโลก ... โผฏฺฐพฺพา
 สัมผัสทั้งหลาย โลเก ในโลก ... ธมฺมา ธรรมทั้งหลาย
 โลเก ในโลก ปิยรูปี สาทรูปี เป็นรูปอันน่ารักนำใคร่, เอสา
 ตณฺหา ตัณฺหานี อุปฺปชฺชมานา เมื่อเกิดขึ้น อุปฺปชฺชติ ย่อม
 เกิดขึ้น เอตถ ในธรรมนั้นฺ นิวิสมานา เมื่อตั้งอยู่ นิวิสติ
 ย่อมตั้งอยู่ เอตถ ในธรรมนั้น.

(๓) จกฺขุวิญฺญาณํ จักฺขุวิญฺญาณ โลเก ในโลก ...
 โสตีวิญฺญาณํ โสตีวิญฺญาณ โลเก ในโลก ... ขานวิญฺญาณํ

ฆานวิญญูณ โลก ในโลก ... ชิวหาวิญญูณ ชิวหาวิญญูณ
 โลก ในโลก ... กายวิญญูณ กายวิญญูณ โลก ในโลก
 ... มโนวิญญูณ มโนวิญญูณ โลก ในโลก ปิยรูป
 ชาติรูป เป็นรูปอันน่ารักน่าใคร่, เอสา ตณฺหา ตัณฺหานี้
 อุปฺปชฺชมานา เมื่อเกิดขึ้น อุปฺปชฺชติ ย่อมเกิดขึ้น เอตถ
 ในวิญญูณนั้น นินฺวิตมานา เมื่อตั้งอยู่ นินฺวิตติ ย่อมตั้งอยู่
 เอตถ ในวิญญูณนั้น.

(๔) จกฺขุสมฺผลฺโส จักขุสัมผัส ... โสตสมฺผลฺโส โสต
 สัมผัส ... ฆานสมฺผลฺโส ฆานสัมผัส ... ชิวหาสมฺผลฺโส
 ชิวหาสัมผัส ... กายสมฺผลฺโส กายสัมผัส ... มโนสมฺผลฺโส
 มโนสัมผัส โลก ในโลก ปิยรูป ชาติรูป เป็นรูปอันน่ารัก
 น่าใคร่, เอสา ตณฺหา ตัณฺหานี้ อุปฺปชฺชมานา เมื่อเกิดขึ้น
 อุปฺปชฺชติ ย่อมเกิดขึ้น เอตถ ในสัมผัสนั้น นินฺวิตมานา เมื่อ
 ตั้งอยู่ นินฺวิตติ ย่อมตั้งอยู่ เอตถ ในสัมผัสนั้น.

(๕) จกฺขุสมฺผลฺสุชา เวทนา เวทนาอันเกิดจากจักขุสัมผัส
 ... โสตสมฺผลฺสุชา เวทนา เวทนาอันเกิดจากโสตสัมผัส ...
 ฆานสมฺผลฺสุชา เวทนา เวทนาอันเกิดจากฆานสัมผัส ... ชิวหา-
 สมฺผลฺสุชา เวทนา เวทนาอันเกิดจากชิวหาสัมผัส ... กาย
 สมฺผลฺสุชา เวทนา เวทนาอันเกิดจากกายสัมผัส ... มโน
 สมฺผลฺสุชา เวทนา เวทนาอันเกิดจากมโนสัมผัส ... ปิยรูป ฐา
 ตรูป เป็นรูปอันน่ารักน่าใคร่, เอสา ตณฺหา ตัณฺหานี้ อุปฺ
 ปชฺชมานา เมื่อเกิดขึ้น อุปฺปชฺชติ ย่อมเกิดขึ้น เอตถ ใน

เวทนานั้น นินฺวิสฺมาณา เมื่อตั้งอยู่ นินฺวิสติ ย่อมตั้งอยู่ เอตฺถ
ในเวทนานั้น.

(๖) รูปสญฺญา ความหมายรู้ในรูป ... สทฺทสญฺญา
ความหมายรู้ในเสียง ... คนฺธสญฺญา ความหมายรู้ในกลิ่น ...
รสสญฺญา ความหมายรู้ในรส ... โผฏฺฐพฺพสญฺญา ความหมาย
รู้ในสัมผัส ... ธมฺมสญฺญา ความหมายรู้ในธรรม ... ปิย
รูปํ สาทรูปํ เป็นรูปอันน่ารักน่าใคร่, เอสา ตณฺหา ตัณฺหานี
อุปฺปชฺชมาณา เมื่อเกิดขึ้น อุปฺปชฺชติ ย่อมเกิดขึ้น เอตฺถ ใน
สัณฺญานันฺน นินฺวิสฺมาณา เมื่อตั้งอยู่ นินฺวิสติ ย่อมตั้งอยู่ เอตฺถ
ในสัณฺญานันฺน.

(๗) รูปสญฺเจตนา ความเจาะจงในรูป ... สทฺทสญฺเจตนา
ความเจาะจงในเสียง ... คนฺธสญฺเจตนา ความเจาะจงในกลิ่น ...
รสสญฺเจตนา ความเจาะจงในรส ... โผฏฺฐพฺพสญฺเจตนา ความ
เจาะจงในสัมผัส ... ธมฺมสญฺเจตนา ความเจาะจงในธรรม ...
ปิยรูปํ สาทรูปํ เป็นรูปอันน่ารักน่าใคร่, เอสา ตณฺหา ตัณฺหานี
อุปฺปชฺชมาณา เมื่อเกิดขึ้น อุปฺปชฺชติ ย่อมเกิดขึ้น เอตฺถ
ในสัณฺญเจตนาณันฺน นินฺวิสฺมาณา เมื่อตั้งอยู่ นินฺวิสติ ย่อมตั้งอยู่
เอตฺถ ในสัณฺญเจตนาณันฺน.

(๘) รูปตณฺหา ความอยากในรูป ... สทฺทตณฺหา ความ
อยากในเสียง ... คนฺธตณฺหา ความอยากในกลิ่น ... รสตณฺ
หา ความอยากในรส ... โผฏฺฐพฺพตณฺหา ความอยากในสัมผัส
... ธมฺมตณฺหา ความอยากในธรรม ... ปิยรูปํ สาทรูปํ เป็น

รูปอันน่ารักน่าใคร่, เอสา ตณฺหา ตัณฺหานี้ อูปฺปชฺชมานา
เมื่อเกิดขึ้น อูปฺปชฺชติ ย่อมเกิดขึ้น เอตฺถ ในตัณฺหานั้น นิ
วิสมานา เมื่อตั้งอยู่ นิวิสติ ย่อมตั้งอยู่ เอตฺถ ในตัณฺหานั้น.

(๙) รูปวิตกฺโก ความตรึกในรูป ... สทฺท-
วิตกฺโก ความตรึกในเสียง ... คนฺธวิตกฺโก ความตรึกใน
กลิ่น ... รสวิตกฺโก ความตรึกในรส ... โผฏฺฐพฺพวิตก-
โก ความตรึกในสัมผัส ... ธมฺมวิตกฺโก ความตรึกในธรรม
... ปิยรूपํ สาดรूपํ เป็นรูปอันน่ารักน่าใคร่, เอสา ตณฺหา
ตัณฺหานี้ อูปฺปชฺชมานา เมื่อเกิดขึ้น อูปฺปชฺชติ ย่อมเกิดขึ้น
เอตฺถ ในวิตกฺกนั้น นิวิสมานา เมื่อตั้งอยู่ นิวิสติ ย่อมตั้งอยู่
เอตฺถ ในวิตกฺกนั้น.

(๑๐) รูปวิจาร์ ความตรองในรูป ... สทฺทวิจาร์ ความ
ตรองในเสียง ... คนฺธวิจาร์ ความตรองในกลิ่น ... รส
วิจาร์ ความตรองในรส ... โผฏฺฐพฺพวิจาร์ ความตรองใน
สัมผัส ... ธมฺมวิจาร์ ความตรองในธรรม ... ปิยรूपํ สาดร-
ูปํ เป็นรูปอันน่ารักน่าใคร่, เอสา ตณฺหา ตัณฺหานี้ อูปฺปช-
ชมานา เมื่อเกิดขึ้น อูปฺปชฺชติ ย่อมเกิดขึ้น เอตฺถ ในวิจาร์
นั้น นิวิสมานา เมื่อตั้งอยู่ นิวิสติ ย่อมตั้งอยู่ เอตฺถ ใน
วิจาร์นั้น.

๔.๕.๓. นิโรธสังจนิทเทส

ขยายนิโรธสัง

๔๐๑. ภิกขเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จ ก็ ทุกขนิโรธอริยสังจ ทุกขนิโรธอริยสังจ กตมํ เป็นอย่างไร. โย (นิโรธ) ความดับใด (โหติ) มีอยู่, (โส นิโรธ) ความดับนั้น อเสสวिरาคนิโรธ (โหติ) เป็นความดับโดยการคลายความยินดีไม่มีเหลือ จาโค ความละ ปฏินิสฺสคฺโค ความสลัดออก มุตฺติ ความหลุดพ้น อนาลโย ความไม่มีเยื่อใย ตสฺสาเยว ตณฺหาหยา แห่งตัณหานั้น นั้นเทียว.

ภิกขเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ปน ก็ สา โข เอสา ตณฺหา ตัณหานั้นแล ปหียมานา เมื่อบุคคลละ ปหียติ จะละ กตถ ในที่ไหน นิรุชฺฌมานา เมื่อดับ นิรุชฺฌติ จะดับ กตถ ในที่ไหน. ยํ ปิยรूपํ สาตรूपํ รูปอันน่ารักน่าใคร่ใด (อตฺถิ) มีอยู่ โลก ในโลก, เอสา ตณฺหา ตัณหานี้ ปหียมานา เมื่อบุคคลละ ปหียติ จะละ เอตฺถ ในรูปนั้น นิรุชฺฌมานา เมื่อดับ นิรุชฺฌติ จะดับ เอตฺถ ในรูปนั้น.

(๑) จ ก็ ก็ อะไร ปิยรूपํ สาตรूपํ เป็นรูปอันน่ารักน่าใคร่ โลก ในโลก. จกฺขุ ตา ปิยรूपํ สาตรूपํ เป็นรูปอันน่ารักน่าใคร่ โลก ในโลก, เอสา ตณฺหา ตัณหานี้ ปหียมานา เมื่อละ ปหียติ จะละ เอตฺถ ในตานั้น นิรุชฺฌมานา เมื่อดับ นิรุชฺฌติ จะดับ เอตฺถ ในตานั้น. โสต้ หู โลก ในโลก ... มานํ จมุก โลก ในโลก ... ชิวฺหา ลิ่น โลก ในโลก ...

กาโย กาย โลเก ในโลก ... มโน ใจ ปิยรูปี สาทรูปี เป็น
รูปอันน่ารักน่าใคร่ โลเก ในโลก, เอสา ตณฺหา ตัณฺหานี้
ปหียมานา เมื่อละ ปหียติ จะละ เอตถ ในใจนั้น นิรุชฺฌมานา
เมื่อดับ นิรุชฺฌติ จะดับ เอตถ ในใจนั้น.

(๒) รูปา รูปทั้งหลาย โลเก ในโลก ... สทฺฐา เสียง
ทั้งหลาย โลเก ในโลก ... คนฺธา กลิ่นทั้งหลาย โลเก ใน
โลก ... รสา รสทั้งหลาย โลเก ในโลก ... โผฏฺฐพฺพา
สัมผัสทั้งหลาย โลเก ในโลก ... ธมฺมา ธรรมทั้งหลาย
โลเก ในโลก ปิยรูปี สาทรูปี เป็นรูปอันน่ารักน่าใคร่, เอสา
ตณฺหา ตัณฺหานี้ ปหียมานา เมื่อละ ปหียติ จะละ เอตถ
ในธรรมนั้น นิรุชฺฌมานา เมื่อดับ นิรุชฺฌติ จะดับ เอตถ
ในธรรมนั้น.

(๓) จกฺขุวิญญานํ จักขุวิญญาน โลเก ในโลก ...
โสตฺวิญญานํ โสตฺวิญญาน โลเก ในโลก ... ฆานวิญญานํ
ฆานวิญญาน โลเก ในโลก ... ชิวหาวิญญานํ ชิวหาวิญญาน
โลเก ในโลก ... กายวิญญานํ กายวิญญาน โลเก ในโลก ...
มโนวิญญานํ มโนวิญญาน โลเก ในโลก ปิยรูปี สาทรูปี
เป็นรูปอันน่ารักน่าใคร่, เอสา ตณฺหา ตัณฺหานี้ ปหียมานา
เมื่อละ ปหียติ จะละ เอตถ ในวิญญานนั้น นิรุชฺฌมานา
เมื่อดับ นิรุชฺฌติ จะดับ เอตถ ในวิญญานนั้น.

(๔) จกฺขุสมฺพฺสฺโส จักขุสัมผัส โลเก ในโลก ...
โสตฺสมฺพฺสฺโส โสตฺสัมผัส โลเก ในโลก ... ฆานสมฺพฺสฺโส

ฆานสัมผัส โลเก ในโลก ... ชิวหาสมผัสโส ชิวหาสัมผัส
 โลเก ในโลก ... กายสมผัสโส กายสัมผัส โลเก ในโลก
 ... มโนสมผัสโส มโนสัมผัส โลเก ในโลก ปิยรูปี สาตฺรูปี
 เป็นรูปอันน่ารักน่าใคร่, เอสา ตณฺหา ตัณฺหาณี ปหฺยมานา
 เมื่อละ ปหฺยติ จะละ เอตฺถ ในสัมผัสนั้น นิรุชฺฌมานา
 เมื่อดับ นิรุชฺฌติ จะดับ เอตฺถ ในสัมผัสนั้น.

(๕) จกฺขุสมฺผัสสุสชา เวทนา เวทนาอันเกิดจากจักขุ
 สัมผัส โลเก ในโลก ... โสตสมฺผัสสุสชา เวทนา เวทนา
 อันเกิดจากโสตสัมผัส โลเก ในโลก ... ฆานสมฺผัสสุสชา
 เวทนา เวทนาอันเกิดจากฆานสัมผัส โลเก ในโลก ... ชิวหา-
 สมฺผัสสุสชา เวทนา เวทนาอันเกิดจากชิวหาสัมผัส โลเก ใน
 โลก ... กายสมฺผัสสุสชา เวทนา เวทนาอันเกิดจากกายสัมผัส
 โลเก ในโลก ... มโนสมฺผัสสุสชา เวทนา เวทนาอันเกิดจาก
 มโนสัมผัส โลเก ในโลก ปิยรูปี สาตฺรูปี เป็นรูปอันน่ารักน่า
 ใคร่, เอสา ตณฺหา ตัณฺหาณี ปหฺยมานา เมื่อละ ปหฺยติ
 จะละ เอตฺถ ในเวทนานั้น นิรุชฺฌมานา เมื่อดับ นิรุชฺฌติ
 จะดับ เอตฺถ ในเวทนานั้น.

(๖) รูปสญฺญา ความหมายรู้ในรูป โลเก ในโลก
 ... สทฺทสญฺญา ความหมายรู้ในเสียง โลเก ในโลก ...
 คนฺธสญฺญา ความหมายรู้ในกลิ่น โลเก ในโลก ... รสสญฺญา
 ความหมายรู้ในรส โลเก ในโลก ... โผฏฺฐพฺพสญฺญา ความ

หมายรู้ในสัมผัส โลเก ในโลก ... ธมฺมสญฺญา ความหมาย
 รู้ในธรรม โลเก ในโลก ปิยรูปี สาตรูปี เป็นรูปอันน่ารักน่า
 ใคร่, เอสา ตณฺหา ตัณฺหาณี ปหียมานา เมื่อละ ปหียติ
 จะละ เอตฺถ ในสังฺฆญฺยานันฺ นิรุชฺฌมานา เมื่อดับ นิรุชฺฌติ
 จะดับ เอตฺถ ในสังฺฆญฺยานันฺ.

(๗) รูปสญฺเจตนา ความเจาะจงในรูป โลเก ในโลก
 ... สทฺทสญฺเจตนา ความเจาะจงในเสียง โลเก ในโลก ...
 คนฺธสญฺเจตนา ความเจาะจงในกลิ่น โลเก ในโลก ... รส-
 สญฺเจตนา ความเจาะจงในรส โลเก ในโลก ... โผฏฺฐพฺพ-
 สญฺเจตนา ความเจาะจงในสัมผัส โลเก ในโลก ... ธมฺม-
 สญฺเจตนา ความเจาะจงในธรรม โลเก ในโลก ปิยรูปี
 สาตรูปี เป็นรูปอันน่ารักน่าใคร่, เอสา ตณฺหา ตัณฺหาณี
 ปหียมานา เมื่อละ ปหียติ จะละ เอตฺถ ในสังฺฆเจตนา
 นิรุชฺฌมานา เมื่อดับ นิรุชฺฌติ จะดับ เอตฺถ ในสังฺฆเจตนา
 นั้น.

(๘) รูปตัณฺหา ความอยากในรูป โลเก ในโลก ...
 สทฺทตัณฺหา ความอยากในเสียง โลเก ในโลก ... คนฺธตัณฺหา
 ความอยากในกลิ่น โลเก ในโลก ... รสตัณฺหา ความอยาก
 ในรส โลเก ในโลก ... โผฏฺฐพฺพตณฺหา ความอยากในสัมผัส
 โลเก ในโลก ... ธมฺมตัณฺหา ความอยากในธรรม โลเก ในโลก
 ปิยรูปี สาตรูปี เป็นรูปอันน่ารักน่าใคร่, เอสา ตณฺหา ตัณฺหา

นี้ ปหิยมานา เมื่อละ ปหิยติ จะละ เอตถ ในตัณหานั้น
 นิรุชฌมานา เมื่อดับ นิรุชฌติ จะดับ เอตถ ในตัณหานั้น.

(๙) รูปวิตกโก ความตรึกในรูป โลเก ในโลก ... สทฺท-
 วิตกโก ความตรึกในเสียง โลเก ในโลก ... คนฺธวิตกโก
 ความตรึกในกลิ่น โลเก ในโลก ... รสวิตกโก ความตรึกในรส
 โลเก ในโลก ... โผฏฺฐพฺพวิตกโก ความตรึกในสัมผัส โลเก
 ในโลก ... ธมฺมวิตกโก ความตรึกในธรรม โลเก ในโลก ปิย
 รูปํ สาทรูปํ เป็นรูปอันน่ารักน่าใคร่, เอสา ตณฺหา ตัณหา
 นี้ ปหิยมานา เมื่อละ ปหิยติ จะละ เอตถ ในวิตกนั้น
 นิรุชฌมานา เมื่อดับ นิรุชฌติ จะดับ เอตถ ในวิตกนั้น.

(๑๐) รูปวิจาร์ ความตรองในรูป โลเก ในโลก ...
 สทฺทวิจาร์ ความตรองในเสียง โลเก ในโลก ... คนฺธวิจาร์
 ความตรองในกลิ่น โลเก ในโลก ... รสวิจาร์ ความตรอง
 ในรส โลเก ในโลก ... โผฏฺฐพฺพวิจาร์ ความตรองในสัมผัส
 โลเก ในโลก ... ธมฺมวิจาร์ ความตรองในธรรม โลเก ใน
 โลก ปิยรูปํ สาทรูปํ เป็นรูปอันน่ารักน่าใคร่, เอสา ตณฺหา
 ตัณหานี้ ปหิยมานา เมื่อละ ปหิยติ จะละ เอตถ ในวิจาร์
 นั้น นิรุชฌมานา เมื่อดับ นิรุชฌติ จะดับ เอตถ ในวิจาร์นั้น.

๔.๕.๔. มัคคสังจนิทเทส

ขยายมัคคสัง

๔๐๒. ภิกขเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จ ก็ ทุกฺข-
 นิโรธคามินี ปฏิปทา อริยสัจจํ ทุกฺขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ
 กตมํ เป็นอย่างไร. อริโย มคฺโค หนทางอันประเสริฐ อยเมว
 อฏฺฐจฺงคฺโก อันประกอบด้วยองค์ ๘ ประการนี้แล เสยฺยถิทํ
 ได้แก่ สมฺมาทิฏฺฐิ ความเห็นชอบ สมฺมาสงฺกปฺโป ความ
 ดำริชอบ สมฺมาวาจา การเจรจาชอบ สมฺมากมฺมฺนุโต การ
 กระทำชอบ สมฺมาอาชีโว การเลี้ยงชีพชอบ สมฺมาวายาโม
 ความพยายามชอบ สมฺมาสติ ความระลึกชอบ สมฺมาสมาธิ
 ความตั้งจิตมั่นชอบ.

(๑) ภิกขเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จ ก็ สมฺมาทิฏฺฐิ
 ความเห็นชอบ กตมา เป็นอย่างไร. ภิกขเว ดูก่อนภิกษุ
 ทั้งหลาย ยํ (ญาณ) ความรู้ใด ทุกฺเข ญาณํ (โหติ) เป็น
 ความรู้ในทุกข์ ทุกฺขสมฺมุตฺเต ญาณํ เป็นความรู้ในเหตุแห่งทุกข์
 ทุกฺขนิโรธ ญาณํ เป็นความรู้ในความดับแห่งทุกข์ ทุกฺขนิ
 โรธ-คามินิยา ปฏิปทาย ญาณํ เป็นความรู้ในข้อปฏิบัติอันเป็น
 ทางดำเนินสู่ความดับแห่งทุกข์. อยํ นี้ (ปญฺจติเตน) วุจฺจติ
 อันบัณฑิตย่อมเรียก สมฺมาทิฏฺฐิ ว่าความเห็นชอบ.

(๒) ภิกขเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จ ก็ สมฺมาสงฺกปฺโป
 ความดำริชอบ กตโม เป็นอย่างไร. เนกฺขมฺมสงฺกปฺโป ความ
 ดำริในการออกจากกาม อพฺยาปาทสงฺกปฺโป ความดำริในการ

ไม่ปองร้าย อวิหีสาสงกบโป ความดำริในการไม่เบียดเบียน.
 อยัม นี้ (ปณฺหิตฺเตน) วุจฺจติ อັນบัณฺหิตย้อมเรือก สมฺมาสงกบโป
 ว่าความดำริชอบ.

(๓) ภิกฺขเว ตุก่อนภิกษุทั้งหลาย จ ก็ สมฺมาวาจา การ
 เจรจาชอบ กตมา เป็นอย่างไร. (วาจา การเจรจา) มุสาวาทา
 เวมณี อັນมีเจตนาเว้นจากการพูดเท็จ ปิสฺสุณาย วาจา
 เวมณี มีเจตนาเว้นจากการพูดส่อเสียด ผรุสฺสาย วาจา
 เวมณี มีเจตนาเว้นจากการพูดคำหยาบคาย สมฺพปฺปลาปา
 เวมณี มีเจตนาเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ. อยัม นี้ (ปณฺหิตฺเตน)
 วุจฺจติ อັນบัณฺหิตย้อมเรือก สมฺมาวาจา ว่าการเจรจาชอบ.

(๔) ภิกฺขเว ตุก่อนภิกษุทั้งหลาย จ ก็ สมฺมากมฺมนฺโต
 การกระทำชอบ กตโม เป็นอย่างไร. (กมฺมนฺโต การกระทำ)
 ปาณาติปาตา เวมณี อັນมีเจตนาเว้นจากการยังสัตว์มีชีวิตให้
 ตกล่วงไป อทินฺนาทานา เวมณี มีเจตนาเว้นจากการถือเอา
 สิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ กาเมสุมิจฺจจาจารา เวมณี มีเจตนา
 เว้นจากการประพฤตินิโคตฺตในกามทั้งหลาย. อยัม นี้ (ปณฺหิตฺเตน)
 วุจฺจติ อັນบัณฺหิตย้อมเรือก สมฺมากมฺมนฺโต ว่าการกระทำชอบ.

(๕) ภิกฺขเว ตุก่อนภิกษุทั้งหลาย จ ก็ สมฺมาอาชีโว
 การเลี้ยงชีพชอบ กตโม เป็นอย่างไร. ภิกฺขเว ตุก่อนภิกษุ
 ทั้งหลาย อริยสวโก อริยสวก อิตฺ ในพระธรรมวินัยนี้
 ปหาย ละแล้ว มิจฺจฺจอาชีโว ซึ่งอาชีพที่ผิด กปฺเปติ ย่อม
 สำเร็จ ชีวิตํ ซึ่งการเลี้ยงชีพ สมฺมาอาชีเวน ด้วยอาชีพที่ถูก.

อัย นี้ (ปณฺหิตฺเตน) วุจฺจติ อັນบัตฺตทิตย้อมเรวีก สมฺมาอาชีโว
ว่ากาเรเลียงชีพชอบ.

(๖) ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จ ก็ สมฺมาวา
ยาโม ความพยายามชอบ กตฺโม เป็นอย่างไร. ภิกฺขเว ดูก่อน
ภิกษุทั้งหลาย ภิกฺขุ ภิกษุ อิธ ในพระธรรมวินัยนี้ (๑) ฉนฺทํ
ชเนติ ย่อมทำความพอใจให้เกิดขึ้น วายมตี ย่อมพยายาม
วิริยํ อารภตี ย่อมปรารถนซึ่งความเพียร จิตฺตํ ปคฺคณฺหาตี
ย่อมระคองไว้ซึ่งจิต ปทหตี ย่อมมุ่งมั่น อนุปฺปาทาย เพื่อ
ความไม่เกิดขึ้น ปาปกานํ อุกุสฺลानํ ธมฺมานํ แห่งธรรมทั้งหลาย
อันเป็นบาปอกุศล อนุปฺปนฺนानํ อันยังไม่เกิดขึ้น. (๒) ฉนฺทํ
ชเนติ ย่อมทำความพอใจให้เกิดขึ้น วายมตี ย่อมพยายาม
วิริยํ อารภตี ย่อมปรารถนซึ่งความเพียร จิตฺตํ ปคฺคณฺหาตี
ย่อมระคองไว้ซึ่งจิต ปทหตี ย่อมมุ่งมั่น ปหานาย เพื่อความ
เสื่อมไป ปาปกานํ อุกุสฺลानํ ธมฺมานํ แห่งธรรมทั้งหลายอันเป็น
บาปอกุศล อนุปฺปนฺนानํ อันเกิดขึ้นแล้ว. (๓) ฉนฺทํ ชเนติ ย่อม
ทำความพอใจให้เกิดขึ้น วายมตี ย่อมพยายาม วิริยํ อารภตี
ย่อมปรารถนซึ่งความเพียร จิตฺตํ ปคฺคณฺหาตี ย่อมระคองไว้ซึ่งจิต
ปทหตี ย่อมมุ่งมั่น อนุปฺปาทาย เพื่อความเกิดขึ้น กุสฺลानํ
ธมฺมานํ แห่งธรรมทั้งหลายอันเป็นกุศล อนุปฺปนฺนानํ อันยังไม่
เกิดขึ้น. (๔) ฉนฺทํ ชเนติ ย่อมทำความพอใจให้เกิดขึ้น วายมตี
ย่อมพยายาม วิริยํ อารภตี ย่อมปรารถนซึ่งความเพียร จิตฺตํ
ปคฺคณฺหาตี ย่อมระคองไว้ซึ่งจิต ปทหตี ย่อมมุ่งมั่น จิตฺตฺยา
เพื่อความตั้งมั่น อสฺมโมสาย เพื่อความไม่เสื่อม ภิกฺขโยภาวาย

เพื่อความมากยิ่งขึ้น เวปุลลยา เพื่อความไพบลูย์ ภาวนาย
 เพื่อความเจริญ ปารีปุริยา เพื่อความเต็มเปี่ยม กุสลาณั
 ธมฺมานั แห่งธรรมทั้งหลายอันเป็นกุศล อุปฺปนฺนानัน อั้นเกิดขึ้น
 แล้ว. **อัย นั** (ปณฺทิตฺเตน) วุจฺจติ อั้นบัณฑิตย่อมเรียก สมฺมา-
 วายาโม ว่าความพยายามชอบ.

(๗) ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จ กิ สมฺมาสติ ความ
 ระลึกชอบ กตมา เป็นอย่างไร. ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
 ภิกษุ ภิกษุ อิธ ในพระธรรมวินัยนี้ (๑) กายานุปัสสี ผู้
 พิจารณาเห็นซึ่งกาย กาย ในกาย วิหฺรติ ย่อมอยู่, อาตาปี
 มีความเพียร สมฺปชาโน มีสัมปชัญญะ สติมา มีสติ วิเนยฺย
 สามารถกำจัด อภิชฺฌาโทมนสฺสั ซึ่งอภิชฌา (ความโลภ) และ
 โทมนัส (ความโกรธ) โลเก ในโลก. (๒) เวทนานุปัสสี
 ผู้พิจารณาเห็นซึ่งเวทนา เวทนาสุ ในเวทนาทั้งหลาย วิหฺรติ
 ย่อมอยู่, อาตาปี มีความเพียร สมฺปชาโน มีสัมปชัญญะ
 สติมา มีสติ วิเนยฺย สามารถกำจัด อภิชฺฌาโทมนสฺสั ซึ่ง
 อภิชฌา (ความโลภ) และโทมนัส (ความโกรธ) โลเก ในโลก.
 (๓) จิตฺตานุปัสสี ผู้พิจารณาเห็นซึ่งจิต จิตฺเต ในจิต วิหฺรติ
 ย่อมอยู่, อาตาปี มีความเพียร สมฺปชาโน มีสัมปชัญญะ
 สติมา มีสติ วิเนยฺย สามารถกำจัด อภิชฺฌาโทมนสฺสั ซึ่ง
 อภิชฌา (ความโลภ) และโทมนัส (ความโกรธ) โลเก ในโลก.
 (๔) ธมฺมานุปัสสี ผู้พิจารณาเห็นซึ่งธรรม ธมฺเมสุ ในธรรมทั้ง
 หลาย วิหฺรติ ย่อมอยู่, อาตาปี มีความเพียร สมฺปชาโน มี
 สัมปชัญญะ สติมา มีสติ วิเนยฺย สามารถกำจัด อภิชฺฌา-

โทมนสุลฺลํ ซึ่งอภิขฌมา (ความโลภ) และโทมนัส (ความโกรธ) โลก
ในโลก. **อัยํ** นี้ (ปณฺหิตเตน) **วุจฺจติ** อันบัณฑิตย่อมเรียก
สมฺมาสติ ว่าความระลึกชอบ.

(๘) **ภิกฺขเว** ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย **จ** ก็ **สมฺมาสมาธิ**
ความตั้งจิตมั่นชอบ **กตโม** เป็นอย่างไร. **ภิกฺขเว** ดูก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย **ภิกฺขุ** **ภิกฺขุ** **อิธ** ในพระธรรมวินัยนี้ (๑) **วิวิจฺเจว**
สังัดแล้ว **กาเมหิ** จากกามทั้งหลาย **วิวิจฺจ** สังัดแล้ว
อกุสเลหิ **ธมฺเมหิ** จากธรรมทั้งหลายอันเป็นอกุศล **อุป**
สมฺปชฺช เข้าถึงแล้ว **ปจฺมํ ฌานํ** ซึ่งปฐมฌาน **สวิตกํ** อันมี
วิตก **สฺวิจาร์** อันมีวิจารณ์ **วิเวกํ** **ปีติสุขํ** มีปีติและสุขอันเกิด
จากวิเวก **วิหฺรติ** ย่อมอยู่. (๒) **วูปสฺมา** เพราะความระงับลง
วิตกฺกวิจาร์ณํ แห่งวิตกและวิจารณ์ทั้งหลาย **อุปสมฺปชฺช** เข้า
ถึงแล้ว **ทฺตฺติยํ ฌานํ** ซึ่งทุติยฌาน **อชฺฌตฺตํ** สมฺปสาหนํ
อันมีความผ่องใสภายใน **เจตโส** **เอโกทิกาวํ** มีภาวะเป็นเอก
ผุดขึ้นแห่งจิต **อวิตกํ** ไม่มีวิตก **อวิจาร์** ไม่มีวิจารณ์ **สมาธิขํ**
ปีติสุขํ มีปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิ **วิหฺรติ** ย่อมอยู่.
(๓) **ปีติยา** **จ** **วิราคา** เพราะความคลายไปแห่งปีติด้วย
อุเปกฺขโก **จ** **วิหฺรติ** มีจิตเป็นอุเบกขา ย่อมอยู่ด้วย **สโต** **จ**
สมฺปชานโน มีสติและสัมปชัญญะด้วย **สุขญฺจ** **กาเยน** **ปฏฺฐิตเวเทติ**
ย่อมเสวยซึ่งสุขด้วยนามกายด้วย, **อริยา** พระอริยะทั้งหลาย
อาจิกฺขนฺติ ย่อมเรียก **ยํ** (บุคคล) ซึ่งบุคคลใด **อิติ** ว่า
“**อุเปกฺขโก** ผู้มีจิตเป็นอุเบกขา **สติมา** มีสติ **สุขวิหารี** มี
ปรกติอยู่เป็นสุข” ดังนี้, **ตํ** (โส) บุคคลนั้น **อุปสมฺปชฺช** เข้าถึง

แล้ว ตติยั ฌานั ซึ่งตติยฌาน วิหริติ ย่อมอยู่. (๔) สุขสฺส จ ปหานา เพราะละซึ่งสุขด้วย ทุกฺขสฺส จ ปหานา เพราะละซึ่งทุกข์ด้วย ปุพฺพเว โสมนสฺสโทมนสฺसानันฺ อตฺตณฺคมา เพราะความดับไป แห่งโสมนัสและโทมนัส ในกาลก่อนนั้นเทียว อุตฺตมฺปชฺช ข้ำถึงแล้ว จตฺตณฺต ฌานั ซึ่งจตฺตณฺตฌาน อทุกฺขมสฺสุ อันไม่มีทุกข์ไม่มีสุข อุกฺเขชาสตีปาริสฺสุทฺธิ มีความบริสุทธิ์แห่งสติเพราะอุเบกขา วิหริติ ย่อมอยู่. ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อิทิ นี้ (ปณฺหิตฺเตน) วุจฺจติ อันบัณฑิตย่อมเรียกทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา อริยสจฺจํ ทุกฺขนิโรธคามินีปฏิบัติ อริยสัจ.

๔๐๓. (ซ้ำ) อิทิ (อเนน วิธินา) ด้วยวิธีนี้ (ภิกฺขุ) ภิกษุ -

(๑) ธมฺมานุปสฺสี ผู้พิจารณาเห็นซึ่งธรรม ธมฺเมสฺสุ ในธรรมทั้งหลาย อชฺฌตฺตํ ภายใน วิหริติ ย่อมอยู่ วา หรือ.

(๒) วา หรือว่า ธมฺมานุปสฺสี ผู้พิจารณาเห็นซึ่งธรรม ธมฺเมสฺสุ ในธรรมทั้งหลาย พหิทฺฐา ภายนอก วิหริติ ย่อมอยู่.

(๓) วา หรือว่า ธมฺมานุปสฺสี ผู้พิจารณาเห็นซึ่งธรรม ธมฺเมสฺสุ ในธรรมทั้งหลาย อชฺฌตฺตพหิทฺฐา ทั้งภายในและภายนอก วิหริติ ย่อมอยู่.

(๔) สมฺภูทฺยธมฺมานุปสฺสี ผู้พิจารณาเห็นซึ่งธรรมอันเป็นเหตุเกิด ธมฺเมสฺสุ ในธรรมทั้งหลาย วิหริติ ย่อมอยู่ วา หรือ.

(๕) วา หรือว่า วยธมฺมานุปสฺสี ผู้พิจารณาเห็นซึ่งธรรม

อันเป็นเหตุดับ **ธมฺเมสุ** ในธรรมทั้งหลาย **วิหฺรติ** ย่อมอยู่.

(๖) วา หรือว่า **สมุททวยธมฺมานุปสฺสึ** ผู้พิจารณาเห็นซึ่งธรรมทั้งเป็นเหตุเกิดและเป็นเหตุดับ **ธมฺเมสุ** ในธรรมทั้งหลาย **วิหฺรติ** ย่อมอยู่.

(๗) วา **ปน** ก็หรือว่า **สติ สติ อสฺส (ภิกฺขุสฺส)** ของภิกษุ นั้น **ปจฺจุปฺภุจิตา โหติ** มีปรากฏจะแจ้งอยู่ **อิติ** ว่า “**ธมฺมา ธรรมทั้งหลาย อตฺถิ มีอยู่**” ดังนี้, **ยาวเทว** เพียงใด **ฅานมตฺตตาย** เพียงเพื่อเจริญญาณ **ปฺภิสฺสติมตฺตตาย** เพียงเพื่อเจริญสติเท่านั้น **อนิสฺสึโต** ไม่อาศัย (ตัณหาและทิฏฐิ) **วิหฺรติ** อยู่ **จ** ด้วย, **น อุปาทิยติ** ย่อมไม่ยึดมั่น **ภิกฺขุ** ซึ่งอะไรๆ **โลเก ในโลก** **จ** ด้วย.

ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย **ภิกฺขุ ภิกฺขุ ธมฺมานุปสฺสึ** ผู้พิจารณาเห็นซึ่งธรรม **ธมฺเมสุ** ในธรรมทั้งหลาย **จตุสฺส อริยสจฺเจสฺสุ** คืออริยสัจ ๔ ประการ **วิหฺรติ** ย่อมอยู่ **เอวมปิ โข** อย่างนี้แล.

สังจปัพพะ จป

ธัมมานุปัสสนา จป

ระยะเวลาให้อานิสงส์

๔๐๔. ภิกษเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย หิ จริงอยู่ โย โภจิ (ปุคฺคโล) บุคคลทั้งปวง อิเม จตฺตารโ สติปัฏฺฐานเน ยัง สติปัฏฺฐานทั้งหลาย ๔ ประการเหล่านี้ ภาเวยฺย สามารถให้ เจริญ สดฺตวสุสฺถานิ ตลอดปีทั้งหลาย ๗ ปาฏิทงฺขํ เมื่อหวัง อดฺยตรํ ผลํ ซึ่งผลอย่างหนึ่ง ทฺวินนํ ผลนํ ในผลทั้งหลาย ๒ ประการ คือ อดฺยภา การบรรลอรหัตผล ทิฏฺฐเจว ธมฺเม ในปัจจุบัน วา หรือ อุปาทิสเสส เมื่ออุปาทานขันธอันเหลือ สติ มีอยู่ อนาคามิตา การบรรลอรุณาคามิผล (ภาเวยฺย) พิง มี ตสฺส แก่บุคคลนั้น.

ภิกษเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สดฺต วสุสฺถานิ ตลอดปี ทั้งหลาย ๗ ติฏฺฐนฺตุ จงยกไว้. ภิกษเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย หิ จริงอยู่ โย โภจิ (ปุคฺคโล) บุคคลทั้งปวง อิเม จตฺตารโ สติปัฏฺฐานเน ยัง สติปัฏฺฐานทั้งหลาย ๔ ประการเหล่านี้ ภาเวยฺย สามารถให้เจริญ ฉ วสุสฺถานิ ตลอดปีทั้งหลาย ๖ ... ปญฺจ วสุสฺถานิ ตลอดปีทั้งหลาย ๕ ... จตฺตาริ วสุสฺถานิ ตลอดปีทั้งหลาย ๔ ... ตีณิ วสุสฺถานิ ตลอดปีทั้งหลาย ๓ ... เทว วสุสฺถานิ ตลอดปีทั้งหลาย ๒ ... เอกํ วสุสฺถิ ตลอด ๑ ปี ... ภิกษเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เอกํ วสุสฺถิ ตลอด ๑ พรรษา ติฏฺฐนฺตุ จงยกไว้. ภิกษเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย หิ จริงอยู่ โย โภจิ (ปุคฺคโล) บุคคลทั้งปวง อิเม จตฺตารโ สติปัฏฺฐานเน ยัง สติปัฏฺฐานทั้งหลาย ๔ ประการเหล่านี้ ภาเวยฺย สามารถให้ เจริญ สดฺต มาสฺถานิ ตลอดเดือนทั้งหลาย ๗ ปาฏิทงฺขํ เมื่อ

หวัง **อณฺเฏตฺรํ ผลํ** ซึ่งผลอย่างหนึ่ง **ทฺวิณฺณํ ผลานํ** ในผลทั้งหลาย ๒ ประการ คือ **อณฺเฏตา** การบรรลुरुหัตผล **ทิกฺขุเจว ฐมฺเม** ในปัจจุบัน **วา** หรือ **อุปาทิสเสเส** เมื่ออุปาทานอันเหลือ **สติ** มีอยู่ **อนาคามิตา** การบรรลุนาคามิผล (**ภเวยฺย**) พึงมี **ตสฺส** แก่บุคคลนั้น.

ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย **สตฺต มาสานิ** ตลอดเดือนทั้งหลาย ๗ **ติฏฺฐจฺตฺตํ** จงยกไว้. **ภิกฺขเว** ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย **หิ** จริงอยู่ **โย โภจิ (ปุคฺคโล)** บุคคลทั้งปวง **อิเม จตฺตารโ** **สติปัฏฺฐานเ** ยังสติปัฏฐานทั้งหลาย ๔ ประการเหล่านี้ **ภเวยฺย** สามารถให้เจริญ **ฉ วสุตฺตานิ** ตลอดเดือนทั้งหลาย ๖ ... **ปญฺจ มาสานิ** ตลอดเดือนทั้งหลาย ๕ ... **จตฺตาริ มาสานิ** ตลอดเดือนทั้งหลาย ๔ ... **ตีณิ มาสานิ** ตลอดเดือนทั้งหลาย ๓ ... **เทว มาสานิ** ตลอดเดือนทั้งหลาย ๒ ... **เอกํ มาสํ** ตลอด ๑ เดือน ... **อฑฺฒมาสํ** ตลอดครึ่งแห่งเดือน ... **ภิกฺขเว** ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย **อฑฺฒมาโส** ครึ่งแห่งเดือน **ติฏฺฐจฺตฺตํ** จงยกไว้. **ภิกฺขเว** ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย **หิ** จริงอยู่ **โย โภจิ (ปุคฺคโล)** บุคคลทั้งปวง **อิเม จตฺตารโ** **สติปัฏฺฐานเ** ยังสติปัฏฐานทั้งหลาย ๔ ประการเหล่านี้ **ภเวยฺย** สามารถให้เจริญ **สตฺตาทํ** ตลอด ๗ วัน **ปาฏิกฺกขํ** เมื่อหวัง **อณฺเฏตฺรํ ผลํ** ซึ่งผลอย่างหนึ่ง **ทฺวิณฺณํ ผลานํ** ในผลทั้งหลาย ๒ ประการ คือ **อณฺเฏตา** การบรรลुरुหัตผล **ทิกฺขุเจว ฐมฺเม** ในปัจจุบัน **วา** หรือ **อุปาทิสเสเส** เมื่ออุปาทานอันเหลือ **สติ** มีอยู่ **อนาคามิตา** การบรรลุนาคามิผล (**ภเวยฺย**) พึงมี **ตสฺส** แก่บุคคลนั้น.

๔๐๕. ภิกขเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย **อัยมฺ มคฺโค** หนทางนี้ **เอกายโน** เป็นหนทางสายเดียว (สํวตฺตติ) ย่อมเป็นไป (๑) **วิสุทฺธิยา** เพื่อความบริสุทธิ์ **สตฺตานิ** ของสัตว์ทั้งหลาย (๒) **สมตฺกุกมาย** เพื่อก้าวล่วงได้ง่าย **โสภปริเทวานํ** แห่งความเศร้าโศกและความคร่ำครวญ (๓) **อตฺถงคฺมาย** เพื่อการถึงความดับ **ทุกฺขโทมนสฺสํ** แห่งความทุกข์กายและทุกข์ใจทั้งหลาย (๔) **อธิคฺมาย** เพื่อความบรรลุ **ฉายสฺส** ซึ่งญาณธรรม (๕) **สจฺฉิกิริยา** เพื่อการกระทำให้แจ้ง **นิพฺพานสฺส** ซึ่งพระนิพพาน. ยทฺธิํ ได้แก่ **จตฺตารโ** **สติปัฏฺจานา** **สติปัฏฺฐาน** ทั้งหลาย ๔ ประการ **อิติ** ด้วยประการฉะนี้.

อิติ เพราะเหตุนั้น **ยํ ตํ** (เอกายานิกํ) ทางสายเดียวใด (มยา) อันเรา **วุตฺตํ** กล่าวแล้ว, **อิทํ เอตํ** (เอกายานิกํ) ทางสายเดียวนี้ (มยา) อันเรา **ปฏฺิจจ วุตฺตํ** ได้อาศัยกล่าวแล้ว” ดังนี้.

ภควา พระผู้มีพระภาค **อโวจ** ได้ตรัสแล้ว **อิทํ วจัน** ซึ่งพระดำรัสนี้. **เต ภิกฺขุ** ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้น **อตฺตมฺนา** มีใจยินดี **อภินฺนํ** สรรเสริญแล้ว (วจัน) ซึ่งพระดำรัส **ภควโต** ของพระผู้มีพระภาค **อิติ** ด้วยประการฉะนี้.

มหาสติปัฏฐานสูตรํ มหาสติปัฏฐานสูตร

นวมํ ที่ ๙ **นิฏฺฐิตํ** จบแล้ว.

มหาสติปัฏฐานสูตร ที่ ๙ จบแล้ว.